

Οι λεζάντες στο κείμενο παραπέμπουν σε φωτογραφίες οι οποίες δεν είναι διαθέσιμες στην ηλεκτρονική μορφή των εκδόσεων, προκειμένου να περιοριστεί ο χρόνος μεταβίβασης των δεδομένων. Τα εκτυπωμένα κείμενα (που περιέχουν και τις φωτογραφίες) είναι διαθέσιμα δωρεάν. Για περισσότερες πληροφορίες παρακαλώ επικοινωνήστε μαζί μας στο 210-3472259

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ, Ιούνιος 2002 Ένθετο της ΕΟΔΜ

Οι Ρομά στην Ελλάδα: Ιστορία και Σημερινή Πραγματικότητα

A. Ιστορία¹

Από το 10^ο αιώνα μέχρι σήμερα

Η πρώτη ουσιαστική αναφορά στους Ρομά γίνεται στα 1068 (μ.Χ.), σε ένα Γεωργιανό εκκλησιαστικό κείμενο, τον *Βίο του Αγίου Γεωργίου του Αθωνίτη*. Σε αυτό το κείμενο αναφέρεται πως στα 1050, ο Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Μονομάχος ο Θ' κάλεσε τους 'Ατζιγγανούς', ένα λαό '...Σαμαρειτών, απογόνων του Σίμωνος του Μάγου και γνωστών για τις μαγικές τους ικανότητες', προκειμένου να αντιμετωπίσει τα άγρια θηρία τα οποία κατέτρωγαν τα θηράματα στο αυτοκρατορικό δάσος του Φιλοπατίου.² 'Αθιγγανοί' ονομάζονταν οι οπαδοί μιας αίρεσης που διαδόθηκε κυρίως στη Μικρά Ασία και οι οποίοι αν και δέχονταν κάποια στοιχεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, θεωρούσαν το Μελχισοδέκ ως ανώτερο του Ιησού. Οι οπαδοί της αίρεσης ήταν κυρίως Έλληνες, ενώ στις τάξεις της προσχώρησαν και αρκετοί Βυζαντινοί Αυτοκράτορες. Η εξάπλωση της αίρεσης θορύβησε την Εκκλησία, η οποία ξεκίνησε απηνείς διωγμούς εναντίον της και οι οποίοι κορυφώθηκαν τον 9^ο αιώνα, με αποτέλεσμα το δραστικό περιορισμό του

¹ Το κείμενο για τους Ρομά της Ελλάδας γράφτηκε τον Απρίλιο 2002 και εκφράζει τις θέσεις της Ελληνικής Ομάδας για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων (ΕΟΔΜ) και του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ).

² Angus Fraser, *Οι Τσιγγάνοι*, (Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 1998), σ. 54.

αριθμού των οπαδών της αίρεσης, αν όχι τον ολοκληρωτικό αφανισμό τους.³ Είναι εμφανές λοιπόν πως οι 'αυθεντικοί' Αθιγγανοί δεν είχαν καμία σχέση με τους Ρομά. Αν και ποτέ δεν θα μάθουμε αν αυτή η σύγχυση των αιρετικών Αθιγγανών με τους νεοφερμένους Ρομά ήταν εσκεμμένη (προκειμένου να αιτιολογήσει διώξεις εναντίον τους) ή οφειλόταν σε διάφορα κοινά στοιχεία μεταξύ των αιρετικών και των Ρομά (όπως π.χ. λατρεία της φωτιάς, δεισιδαιμονίες),⁴ το σίγουρο είναι πως η Εκκλησία δεν χαρίστηκε ούτε στους Ρομά.

Στο Βυζάντιο ήταν διαδεδομένη και η ονομασία 'Αιγύπτιοι' (από την οποία προέρχεται και η νεοελληνική λέξη 'Τύφτοι'), αντικατοπτρίζοντας έτσι μια ευρέως διαδεδομένη αντίληψη ότι οι Ρομά είχαν προέλθει από την Αίγυπτο,⁵ αντίληψη την οποία υιοθετούσαν και οι ίδιοι οι Ρομά. Αξίζει πάντως να σημειωθεί πως, κατά μια άποψη, 'Τσιγγάνοι' ονομάζονται αυτοί που ταξίδεψαν από τη στεριά ενώ 'Αιγύπτιοι' αποκαλούνται αυτοί ήρθαν από την Αίγυπτο.⁶

Τόσο η ονομασία 'Αθιγγανοί' όσο και η ονομασία 'Αιγύπτιοι/Τύφτοι' γρήγορα απέκτησαν απαξιοτική

³ Δ. Ντούσας, *Rom και Φυλετικές Διακρίσεις*, (Gutenberg, Αθήνα, 1997), σ. 44. Επίσης, Ζ.Π. Λιζούδα, *Ρομά, Τσιγγάνοι και Ταξιδευτές*, (Καστανιώτης, Αθήνα, 1999), σ. 24.

⁴ Ντούσας, ό.π., σ. 45. Επίσης, Γ. Έξαρχος, *Αυτοί είναι οι Τσιγγάνοι*, (Γαβριηλίδης, Αθήνα, 1996), σ. 40.

⁵ Fraser, ό.π., σ. 56.

⁶ Τ. Γιαννακόπουλου, *Οι Τύφτοι και το Δημοτικό μας Τραγούδι*, (Θουκυδίδης, Αθήνα, 1981), σ. 45.

σημασία και χρησιμοποιούνταν ως βρισιές,⁷ απόδειξη πως η συμπεριφορά που επεφύλαξε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία απέναντι στους Ρομά μάλλον δεν διαφέρει από αυτή της σημερινής Ελληνικής κοινωνίας. Τίως αυτό να ώθησε τους Ρομά να μην εγκατασταθούν μόνιμα στην ευρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης αλλά σιγά-σιγά να εξαπλωθούν σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά, καθώς βέβαια και προς άλλες βαλκανικές χώρες.⁸ Έτσι, ήδη από το 1322, αναφέρεται η ύπαρξη ομάδων με πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τους Ρομά στην Κάντια της Κρήτης (σημερινό Ηράκλειο).⁹ Η δημογραφική τους εξέλιξη, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, πρέπει να ήταν εντυπωσιακή, με αποτέλεσμα ένας βυζαντινός σατιρικός συγγραφέας να κατατάσσει το 1416 τους 'Αιγυπτίους' (όρος που σχεδόν σίγουρα αναφέρεται στους Ρομά) στα πολυπληθέστερα έθνη της χερσονήσου.¹⁰ Στη δε Κέρκυρα, οι Ρομά ήταν τόσο πολλοί που αποτέλεσαν ξεχωριστό φέουδο (*Feudo Acinganorum*), το οποίο διατηρήθηκε μέχρι το 19^ο αιώνα και η διαχείριση του οποίου φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα επικερδής.¹¹ Επίσης, στη Μεθώνη είχε επιτραπεί στους Ρομά η σύσταση ξεχωριστού στρατιωτικού τμήματος (*Drunga Acinganorum*), με αρχηγό κάποιο *Johannes Cinganus*, κατά πάσα πιθανότητα εθνοτικής καταγωγής Ρομ, αν κρίνουμε από το επίθετό του.¹²

Οι Ρομά είχαν αντιτάξει σθεναρή αντίσταση στους Οθωμανούς η οποία θορύβησε ιδιαίτερα τους τελευταίους με αποτέλεσμα ένα από τα πρώτα μέτρα που έλαβαν κατά το 14^ο και 15^ο αιώνα να αφορά τον εκτοπισμό των Ρομά από τα εδάφη τους, αναγκάζοντάς τους να βρουν καταφύγιο σε Ρουμανία και Ουγγαρία.¹³ Οι Ρομά όμως που παρέμειναν στην Οθωμανική επικράτεια ήταν ιδιαίτερα τυχεροί, καθώς δεν υπέστησαν διώξεις παρόμοιες με αυτές που εξαπέλυσαν οι Ευρωπαίοι ηγεμόνες απέναντι στους δικούς τους πληθυσμούς Ρομά.¹⁴ Το αντίθετο μάλιστα, αρκετοί Ρομά ακολουθούσαν τα Οθωμανικά στρατεύματα στις εκστρατείες τους, παρέχοντάς τους τις υπηρεσίες τους είτε ως σιδηρουργοί/οπλοουργοί είτε ως μουσικοί.¹⁵ Παράλληλα, δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποδηλώνουν πως οι Οθωμανοί αποπειράθηκαν να εξιολαμίσουν τους Ρομά. Αντίθετα, φαίνεται πως και οι μουσουλμάνοι Ρομά αντιμετώπιζαν κάποιες διακρίσεις σε σχέση με άλλους μη-Ρομά μουσουλμάνους, και κατά καιρούς υ-

ποχρεωνόταν να πληρώσουν φόρο μαζί με τους χριστιανούς.¹⁶

Αν και δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία σχετικά με τους Ρομά των περιοχών που σήμερα ανήκουν στην Ελλάδα κατά την περίοδο πριν ή αμέσως μετά την Ελληνική Επανάσταση του 1821, μερικές πληροφορίες επιτρέπουν να γίνουν οι ακόλουθες εκτιμήσεις.

Η δημογραφική αύξηση των Ρομά συνεχίστηκε καθ' όλη την περίοδο πριν ή αμέσως μετά την Επανάσταση του 1821. Όπως φαίνεται και από τη λαϊκή ρήση 'Χωριό χωρίς παπά και Γύφτο δεν γίνεται', οι Ρομά ήταν εγκατεστημένοι τουλάχιστον σε όλα τα 'σημαίνοντα' χωριά της Ελληνικής υπαίθρου.¹⁷ Η δε Κατερίνη, λόγω του αυξημένου αριθμού των Ρομά που έμεναν εκεί ονομαζόταν 'Γυφτοκατερίνη', ενώ όλες σχεδόν οι πόλεις είχαν το 'Γυφτομαχαλά' τους.¹⁸ Παράλληλα, αρκετοί χριστιανοί Ρομά ήρθαν στην Ελλάδα με την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας-Ελλάδος μετά το 1923,¹⁹ χωρίς όμως να έχουμε κάποια συγκεκριμένα στοιχεία για τον αριθμό τους.

Μερικοί ισχυρίζονται πως τουλάχιστον 4 μέλη της Φιλικής Εταιρείας ήταν εθνοτικής καταγωγής Ρομά,²⁰ ενώ αρκετοί Ρομά πήραν μέρος στην Επανάσταση, είτε ως πολεμιστές, είτε ως μουσικοί, διασκεδάζοντας τους αγωνιστές κατά την ανάπαυλα της μάχης.²¹ Η προσφορά τους στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες θα συνεχιζόταν τόσο κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων όσο και κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αν και λόγω της ένδειας της σχετικής βιβλιογραφίας οι όποιες πληροφορίες που υπάρχουν σχετικά με τα γεγονότα αυτά προέρχονται από προφορικές αφηγήσεις Ρομά μερικών χωριών, όπως π.χ. το Φλάμπουρο Σερρών.²² Αξίζει να σημειωθεί πως και οι Ρομά της Ελλάδος πλήρωσαν βαρύ φόρο αίματος κατά την Γερμανική Κατοχή. Οι Γερμανικές αρχές είχαν ανακοινώσει πως 50 Ρομά θα εκτελούνταν για το θάνατο κάθε Γερμανού στρατιώτη,²³ ενώ από το 1942 οι δυνάμεις κατοχής εφάρμοσαν ένα σύστημα ομηρίας, συλλαμβάνοντας 300 Ρομά την πρώτη φορά. Η πρακτική αυτή συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια του 1942

⁷ Fraser, ό.π., σ. 56.

⁸ ό.π., σ. 58.

⁹ ό.π. Επίσης, Γ.Εξαρχος, ό.π., σ. 40.

¹⁰ Ντούσας, ό.π., σ. 47.

¹¹ Fraser, ό.π., σ. 59. Επίσης, Ντούσας, ό.π., σ. 49.

¹² Fraser, ό.π., σ.60.

¹³ Ντούσας, ό.π., σ. 48.

¹⁴ Fraser, ό.π., σ., 182.

¹⁵ ό.π., σ. 186.

¹⁶ ό.π., σ. 183, 184.

¹⁷ Γιαννακόπουλος, ό.π., σ. 7.

¹⁸ ό.π., σ. 51

¹⁹ Ντούσας, ό.π., σ. 55.

²⁰ ό.π., σ. 85.

²¹ ό.π., σ. 53. Επίσης, Γιαννακόπουλος, ό.π., σ. 86

²² ό.π., σ.56, 57.

²³ Ian Hancock, "Gypsy History in Germany and Neighboring Lands: A Chronology leading to the Holocaust and Beyond", σ. 19, στο D. Crowe and J. Kolsti (eds), *The Gypsies of Eastern Europe*, (Armonk/M.E Sharpe, New York/London, 1991).

και ελάχιστοι από τους συλληφθέντες επιβίωσαν, ενώ η 'Τελική Λύση' του 'Προβλήματος' των Ελλήνων Ρομά το 1943 αποφεύχθηκε χάρη στην έγκαιρη παρέμβαση του τότε Πρωθυπουργού και ιδιαίτερα του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού.²⁴ Κάποιοι όμως μεταφέρθηκαν, μαζί με Έλληνες Εβραίους, στο Άουσβιτς και δεν γύρισαν πίσω ενώ άλλοι, όπως οι Ρομά του Παρακαλάμου Ιωαννίνων και της Σκύδρας, εξοντώθηκαν επί τόπου βάσει του προγράμματος "Φυλετικής Υγιεινής και Βιολογικής Δημογραφίας."²⁵

Ένας από τους Ρομά που αποδεδειγμένα έλαβε μέρος στην εθνική αντίσταση ήταν ο Βασίλης Μήτρου, ο οποίος, με το ψευδώνυμο "ο γύφτος", είχε προβεί σε πολλές πράξεις υπονόμευσης των Γερμανικών δυνάμεων κατοχής στην περιοχή της Χαλκίδας.²⁶ Ο Β. Μήτρου σκοτώθηκε στην μάχη της Λαμπούσας.²⁷ Ανάλογη ήταν και η δράση του "Χρήστου του Γυφτάρη".²⁸ Παράλληλα, οι Ρομά βοήθησαν ποικιλοτρόπως το κίνημα της εθνικής αντίστασης, διοχετεύοντας πληροφορίες και πυρομαχικά στις αντιστασιακές οργανώσεις. Αρκετοί Ρομά φυλακίστηκαν στα στρατόπεδα Χαϊδαρίου, Παύλου Μελά και Δομοκού για την αντιστασιακή του δράση ενώ αρκετοί εκτελέστηκαν. Μνημείο για τους πεσόντες Ρομά υπάρχει στο Γ' Νεκροταφείο Αθηνών ενώ και ο Δήμος Ταύρου έχει ανεγείρει, στην οδό Χαμοστέρνας, μνημείο προς τιμή των 11 Ρομά που εκτελέστηκαν από Γερμανούς στα Πετράλωνα το 1944.²⁹ Τέλος, ακόμη λιγότερες πληροφορίες υπάρχουν σχετικά με την δράση των Ρομά κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου.

Παρά την προσφορά των Ρομά στη διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους, που εδώ παρουσιάζεται μόνο ενδεικτικά, πέρασε πολύς καιρός πριν οι Ρομά μπορέσουν στη πλειοψηφία τους να αναγνωρισθούν ως Έλληνες πολίτες. Σύμφωνα με την απογραφή του 1951, υπήρχαν μόλις 7.429 άτομα με μητρική γλώσσα την 'Αθιγγανική', εκ των οποίων μόνο 4.179 την έχουν ως "συνήθως ομιλούμενη γλώσσα,"³⁰ α-

²⁴ H.R.Huttenbach, "The Romani Porajmos: The Nazi Genocide of Gypsies in Germany and Eastern Europe", σ. 44, στο D. Crowe and J. Kolsti (eds), *The Gypsies of Eastern Europe*, (Armonk/M.E Sharpe, New York/London, 1991).

²⁵ Άρθρο Χ. Ρούπα, *Ρομά στην Αντίσταση*, Αυγή, 10 Ιουλίου 2001

²⁶ Άρθρο Γεωργίου, Γ., Δημητρίου, Μ, Πολίτου, Ε., *Ρομά: Κατοχή και Αντίσταση στην Ελλάδα*, π 35, στο ένθετο *Ιστορικά* της Ελευθεροτυπίας, 21 Ιουνίου 2001.

²⁷ Ρούπας, ό.π.

²⁸ ό.π.

²⁹ ό.π. Επίσης, άρθρο Γ. Γεωργίου κ.α., ό.π.

³⁰ Κ.Τουτσελίκης, *Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη*, (Εκδόσεις, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996), σ. 291

ριθμός που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και αντικατοπτρίζει κυρίως τους μη ανταλλάξιμους μουσουλμάνους Ρομά της Θράκης, οι οποίοι ως μέλη της "μουσουλμανικής μειονότητας" είχαν, τουλάχιστο στα χαρτιά, τα δικαιώματα των άλλων "Μουσουλμάνων". Μόνο από το 1955 και έπειτα θα μπορούσαν μερικώς οι υπόλοιποι Ρομά της Ελλάδος να αποκτήσουν την ελληνική υπηκοότητα βάση του Νόμου 3370/55 για τον Κώδικα Ιθαγένειας, ενώ μέχρι τότε, η συντριπτική πλειοψηφία θεωρούνταν ως 'ανιθαγενείς' και έφεραν ειδικό δελτίο ταυτότητας του Τμήματος Αλλοδαπών, το οποίο ανανέωναν κάθε 2 χρόνια.³¹ Το 1968, με τον Α.Ν. 481, θα μπο-

³¹ Ε. Ζεγκίνης, *Οι Μουσουλμάνοι Αθιγγανοί της Θράκης*, (ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1994), σ. 20.

ρέσουν να αποκτήσουν αναδρομικά την ιθαγένειά τους και αυτοί που γεννήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος του Κώδικα.³² Επειδή όμως ούτε αυτή η νομοθετική ρύθμιση κατόρθωσε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της ανιθαγένειας σημαντικού αριθμού Ρομά, το ελληνικό κράτος, με τις 69468 / 212 / 20.10.1978 και 16701/51/12.3.1979 Γενικές Διαταγές της Διεύθυνσης Ιθαγένειας του Υπουργείου Εσωτερικών, σχετικά με την “Τακτοποίηση από απόψεως ιθαγένειας των διαβιούντων στη χώρα μας Αθιγγάνων” και “Περί της εγγραφής των αδήλωτων Αθιγγάνων” αντίστοιχα, έδωσε τη δυνατότητα στους μόνιμα εγκατεστημένους στην Ελλάδα να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια.³³ Αξιίζει πάντως να σημειωθεί πως, σύμφωνα με τη δεύτερη Γενική Διαταγή, το θέμα της ιθαγένειας τόσο των αποδεδειγμένα γεννηθέντων στο εξωτερικό Ρομά όσο και των ‘αλλόθρησκων’, θα εξετάζεται από το Υπουργείο Εσωτερικών, τη στιγμή που οι ‘μη αλλόθρησκοι’ Ρομά υπάγονταν στις απλούστερες διαδικασίες της αρμοδιότητας των Νομαρχιών.³⁴

Κατά τον τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα, υπήρξε σημαντική εσωτερική μετανάστευση των Ρομά από αγροτικές σε αστικές περιοχές, σε αναζήτηση επαγγελματικής διεξόδου καθώς η μέχρι τότε ενασχόλησή τους είτε με τη γεωργία είτε με «παραδοσιακά» επαγγέλματα έφθινε, όπως είχε συμβεί νωρίτερα και με τον υπόλοιπο πληθυσμό της Ελλάδας που ζούσε σε αγροτικές περιοχές. Μόνο που αυτοί οι Ρομά δεν βρήκαν από το κράτος την ίδια συμπαράσταση με εκείνη για τους άλλους εσωτερικούς μετανάστες, αλλά και για τους Ρομά που ήρθαν ως πρόσφυγες τη δεκαετία του 1920, σε θέματα πρόνοιας και, κυρίως, κατοικίας. Αποτέλεσμα είναι οι περισσότεροι Ρομά που μετανάστευσαν στις πόλεις μετά το 1975 να ζουν σε άθλιες συνθήκες, στο περιθώριο της κοινωνίας, σε αντίθεση με τους ενσωματωμένους πρόσφυγες (Ρομά και μη Ρομά) της δεκαετίας του 1920, αλλά και τους μη Ρομά εσωτερικούς μετανάστες των τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα.

³² ό.π., σ. 20.

³³ ό.π., σ. 21. Επίσης, Κ. Τσιτσελίκης, ό.π., σ. 335.

³⁴ Τσιτσελίκης, ό.π., σ. 335.

Β.Σημερινή Πραγματικότητα:

Διαπιστώσεις Αρμόδιων Φορέων

α. Διεθνής Ένωση Ρομά

Η σημερινή κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα περιγράφεται με μελανά χρώματα στη δήλωση της 20 Δεκεμβρίου 2001 του Γενικού Γραμματέα της Διεθνούς Ένωσης Ρομά, Hristo Kyuchukov. Η δήλωση έγινε με την ολοκλήρωση της τρίτης επίσκεψής του στην Ελλάδα, μετά από πρόσκληση των ΕΟΔΜ και ΕΠΣΕ. Κατά τις επισκέψεις του στην Ελλάδα, διαπίστωσε τις συνθήκες διαβίωσης σε καταυλισμούς των τριών μεγαλύτερων πόλεων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα) και συναντήθηκε με εκπρόσωπους κοινοτήτων Ρομά από πολλά μέρη της Ελλάδας. Στη δήλωσή του, ο Η. Kyuchukov αναφέρεται στο σύνολο των προβλημάτων που εμποδίζουν την ομαλή ένταξη των Ρομά στην ελληνική κοινωνία:

“Εισαγωγή

Δεν είναι η πρώτη φορά που επισκέπτομαι την Ελλάδα. Κατά συνέπεια, αφού επισκέφθηκα καταυλισμούς στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα και την Αθήνα, πιστεύω ότι έχω συγκεντρώσει μία κρίσιμη μάζα υλικού από πρώτο χέρι, που μου δίνει τη δυνατότητα να διαμορφώσω μια ρεαλιστική εκτίμηση της κατάστασης των Ρομά στην Ελλάδα. Παρακάτω θα εκφράσω τις σκέψεις μου, με βάση τις δικές μου άμεσες παρατηρήσεις και τις συζητήσεις που έκανα με Ρομά. Το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις συζητήσεις πραγματοποιήθηκαν στη γλώσσα ρομανί έκανε τους Ρομά να αισθάνονται πιο άνετα και τους έδωσε τη δυνατότητα να εκφράσουν τις απόψεις τους με μεγαλύτερο ειρμό.

Η περισσότερο καταθλιπτική εμπειρία ήταν στους άθλιους καταυλισμούς της Πάτρας: τις ημέρες που προηγήθηκαν της χθεσινής επίσκεψής μου, δύο νεογέννητα Ρομά, 15 ημερών και 2 μηνών, πέθαναν από το κρύο, ενώ είδα με τα μάτια μου Ρομά που μόλις είχαν δαγκωθεί από ποντίκια, περιλαμβανόμενης και της εκπροσώπου του καταυλισμού του Ριγανόκαμπου. Η Πάτρα όμως μου επιφύλαξε και δύο ευχάριστες εκπλήξεις. Πρώτον, το ενθουσιώδες ενδιαφέρον της εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αχαΐας: αν είχε εισακουσθεί ωριότερα, θα είχαν αποφευχθεί οι θάνατοι και τα δαγκώματα. Δεύτερον, η θετική και εποικοδομητική προσέγγιση των Πρυτανικών Αρχών του Πανεπιστημίου Πάτρας, τόσο της βραχυχρόνιας αντιμετώπισης των άθλιων συνθηκών διαβίωσης των Ρομά που έχουν στήσει –παράνομα- τους καταυλι-

Καταυλισμός στη Γλυκιά Ναυπλίου

© Όλες οι φωτογραφίες είναι του Joakim Eskildsen εκτός διαφορετικής αναφοράς. Προέρχονται από τη φωτογράφιση που έκανε το 2002 στην Ελλάδα για το προσεχές βιβλίο που ετοιμάζει με την Cia Rinne με τίτλο *"Rom Su Sukar"* (ευγενής χρηματοδότηση του Programme Mosaïque και του Ιδρύματος Hasselblad).

σμούς τους σε χώρους του Πανεπιστημίου, όσο και της εκπόνησης ερευνητικών προγραμμάτων για την εκπαίδευση των Ρομά, σε συνεργασία με έμπειρους πανεπιστημιακούς φορείς της Ευρώπης και με σεβασμό στα διεθνώς ισχύοντα πρότυπα. Αντίθετα, με προβληματίσε ιδιαίτερα η σχεδόν παγερά αδιάφορη στάση του συμβούλου του Υπουργού Εσωτερικών για τα θέματα των Ρομά, που με συνάντησε ως εκπρόσωπος της πολιτείας στην Αθήνα.

Στέγαση

Δεν χρειάζεται να είναι κανείς εμπειρογνώμονας για να πιστοποιήσει ότι οι συνθήκες στις οποίες ζουν οι περισσότεροι σκηνίτες Ρομά είναι φρικτές. Χωρίς καμία πρόσβαση σε τρεχούμενο νερό και ηλεκτρικό ρεύμα, με ανύπαρκτες εγκαταστάσεις αποχέτευσης και τοποθετημένοι συνήθως σε υποβαθμισμένες περιοχές, οι καταυλισμοί είναι συνήθως ένα συνονθύλευμα από αυτοσχέδια καταλύματα κατασκευασμένα από σανίδες και νάιλον. Αυτές οι παράγκες αποτελούν για πολλούς Ρομά τις μόνες κατοικίες που γνώρισαν ποτέ στη ζωή τους. Σαν να μην έφταναν οι τρομακτικές συνθήκες διαβίωσης, οι σκηνίτες Ρομά ζουν με το διαρκή φόβο έξωσης, αφού συνήθως καταλαμβάνουν γη που ανήκει στο κράτος ή σε ιδιώτες. Παρά την ύπαρξη δικαστικής απόφασης που ορίζει ουσιαστικά ότι δεν μπορεί να γίνει έξωση σκηνιτών Ρομά αν δεν έχει βρεθεί κατάλληλο μέρος για μετεγκατάσταση, πληροφορήθηκα ότι αρκετοί δήμοι έχουν προχωρήσει σε εξώσεις Ρομά. Καθώς γνωρίζουν ότι οι ενέργειές τους παρακολουθούνται στενά από ΜΚΟ και από το Συνήγορο του Πολίτη, τείνουν να μεταμφιέζουν σε “επιχειρήσεις καθαρισμού” τις απόπειρές τους να εξώσουν τους Ρομά, παρά το γεγονός ότι τέτοιες επιχειρήσεις είχαν ως αποτέλεσμα την καταδράφιση παραγκών και την καταστροφή των μέσων διαβίωσης των οικογενειών Ρομά που ζούσαν σε αυτές.

Υγεία

Το ζήτημα της υγείας είναι εγγενώς συνδεδεμένο με το ζήτημα της στέγασης. Οι περισσότεροι καταυλισμοί βρίσκονται κοντά σε σκουπιδοτόπους και οι κάτοικοί τους είναι, συνεπώς, εκτεθειμένοι σε πληθώρα μολύνσεων και μικροβίων. Επιπλέον, καθώς η έλλειψη τρεχούμενου νερού και ηλεκτρικού ρεύματος αποκλείει ακόμα και τη στοιχειωδέστερη μορφή υγιεινής, δεν είναι να απορεί κανείς που η υγεία παρουσιάζει έλλειψη στους σκηνίτες Ρομά, το μέσο προσδόκιμο ζωής των οποίων είναι πολύ μικρότερο από εκείνο των μελών της ελληνικής εθνότητας. Όπως μου επισήμαναν πολλοί Ρομά, ένας άλλος επιβαρυντικός παράγοντας είναι η ανεπαρκής πρόσβαση των Ρομά σε υγειονομική περίθαλψη, καθώς αισθάνονται ότι υφίστανται διακρίσεις τόσο από γιατρούς όσο και από το νοσηλευ-

τικό προσωπικό και συχνά δεν καλύπτονται από το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας, λόγω της έλλειψης ακόμα και των βασικότερων νομικών εγγράφων, όπως είναι τα δελτία ταυτότητας.

Παιδεία

Ενώ η τεράστια πλειονότητα των μελών της ελληνικής εθνότητας μπορεί να διαβάσει ή να γράψει, η τεράστια πλειονότητα των Ρομά (και ιδίως των παλαιότερων γενεών) δεν μπορεί. Μόλις πρόσφατα εφάρμοσε το Ελληνικό Κράτος εκπαιδευτικά προγράμματα ειδικά για τους Ρομά μαθητές. Μπορεί πράγματι η σχολική παρακολούθηση να αυξήθηκε κατακόρυφα από το 25% στο 75%, όπως βεβαιώνουν οι αρχές, ωστόσο το ποσοστό αυτό φαίνεται ότι αναφέρεται στον αριθμό των Ρομά σχολικής ηλικίας που είναι εγγεγραμμένοι στο σχολείο και όχι σε αυτούς που όντως παρακολουθούν τα μαθήματα ολόκληρη τη σχολική χρονιά. Οι περισσότεροι Ρομά μαθητές από την ηλικία των 12 ετών και πάνω συνήθως εγκαταλείπουν το σχολείο, καθώς πρέπει να εργαστούν στο πλάι των γονιών τους προκειμένου να συμπληρώσουν το εισόδημα της οικογένειάς τους. Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι ρεαλιστικό να αναμένει κανείς ότι ένας σκηνίτης Ρομά μαθητής που ζει στον Ασπρόπυργο, το Ριγανόκαμπο ή τη Χαλάστρα θα ήταν σε θέση να ολοκληρώσει την εννεαετή υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση. Ένα άλλο ζήτημα αφορά την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Μου αναφέρθηκε ότι πολλοί καθηγητές εκδίδουν με ευκολία πιστοποιητικά αποφοίτησης στους Ρομά μαθητές προκειμένου να μην τους έχουν στην ίδια τάξη την επόμενη χρονιά. Επιπλέον, στα εκπαιδευτικά της προγράμματα η κυβέρνηση παρέλειψε να λάβει υπ' όψη το γεγονός ότι, για πολλούς Ρομά, η ελληνική δεν είναι η μητρική τους γλώσσα και ότι, κατά συνέπεια, οι εκπαιδευτικές μέθοδοι και τα εκπαιδευτικά υλικά που χρησιμοποιούνται (που σχεδιάστηκαν έχοντας κατά νου κάποιον που έχει ως μητρική του γλώσσα την ελληνική) μπορούν να έχουν μόνο οριακή απόδοση. Τέλος, το ζήτημα της διδασκαλίας στη γλώσσα ρομανί ποτέ δεν εξετάστηκε σοβαρά.

Ρατσισμός

Τα γεγονότα της Νέας Κίου το 2000 δείχνουν επάρκιστα ότι υποφώσκουν ισχυρά αισθήματα κατά των Ρομά. Εκεί, η τοπική δημοτική αρχή διακήρυξε ότι “δεν θα ανεχόταν την παρουσία Ρομά στην περιοχή δικαιοδοσίας της” για λόγους που είναι πασίγνωστοι σε όσους τρέφουν αισθήματα κατά των Ρομά: “οι Ρομά είναι βρόμικοι, είναι κακοποιοί και βλάπτουν την εικόνα της πόλης μας”. Είναι λυπηρό ότι το ίδιο το ελληνικό κράτος υιοθετεί παρόμοια ρατσιστικά στερεότυπα. Έτσι, μία “Υγειονομική Διάταξη” του 1983 μεταχειρίζεται τους Ρομά ως κίνδυνο για την υγεία, αποκλείοντας την εγκατάσταση καταυλισμών για πλανόδιους Ρομά κοντά σε υδραγωγεία, πηγάδια και σημεία άρδευσης. Ορίζει επίσης ότι οι καταυλισμοί θα πρέπει να δημιουργούνται σε σημαντική απόσταση από τις πλησιέστερες κατοικίες, μάλλον για να μην “προσβάλλεται το γούστο” του μέσου Έλληνα πολίτη.

Αστυνομική Βία

Οι Ρομά με τους οποίους μίλησα ήταν αρκετά επιφυλακτικοί όταν επρόκειτο να μιλήσουν για τις σχέσεις τους με την αστυνομία. Ενώ αρχικά με διαβεβαίωναν ότι δεν αντιμετώπιζαν ιδιαίτερα προβλήματα, βαθμιαία ανοίγονταν και μου έλεγαν ότι τους σταματούν τακτικά όταν οδηγούν το αυτοκίνητό τους (τακτικότερα απ’ ότι τα μέλη της ελληνικής εθνότητας) και ότι οι αστυνομικοί συχνά τους προσβάλλουν λεκτικά κάνοντας μειωτικές αναφορές στην εθνότητά τους. Η ελαφριά σωματική κακομεταχείριση (π.χ. χαστούκια, κλοτσιές) είναι διαδεδομένη και τη θεωρούν δεδομένη και οι ίδιοι οι Ρομά. Έχουν αναφερθεί περιστατικά όπου έχει διαπραχθεί σοβαρότερη κακομεταχείριση, αν όχι βασανιστήρια, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η καταχρηστική χρήση πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς έχει οδηγήσει σε εξωδικαστικούς φόνους Ρομά. Παρ’ όλο που τέτοια περιστατικά συνιστούν παγκόσμιο φαινόμενο, η απροθυμία τόσο της ελληνικής αστυνομίας, όσο και του ελληνικού δι-

καστικού σώματος να τιμωρήσουν τους δράστες, καθώς και η ύπαρξη παρωχημένου νομικού πλαισίου που ρυθμίζει τη χρήση πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς –που ανάγεται στην περίοδο της γερμανικής κατοχής!– και η ανεπαρκής εκπαίδευσή τους καλλιεργούν αίσθηση ατιμωρησίας σε ένα κλάσμα της ελληνικής αστυνομίας. Η πρόσφατη απαλλαγή από το Δικαστήριο αστυνομικού που κατηγορείτο για βασανισμό, όταν τόσο η Ένορκη Διοικητική Εξέταση, όσο και η Εισαγγελική Ανάκριση είχαν συμπεράνει ότι ήταν ο πρωταίτιος πράξεων κακομεταχείρισης, είναι σαφώς λυπηρή. Το ίδιο λυπηρή είναι και η περσινή άρνηση των δικαστηρίων έστω και να φέρουν στο ακροατήριο δύο υποθέσεις φόνων Ρομά από αστυνομικούς σε καταστάσεις στις οποίες κανείς δεν μπορεί να δεχτεί ότι επρόκειτο για νόμιμη άμυνα. Ελπίζω ότι το ελληνικό δικαστικό σώμα δεν θα ακολουθήσει την ίδια οδό στην περίπτωση του Μαρίνου Χριστόπουλου. Δεν ήταν λίγες οι φορές που οι Ρομά, με τους οποίους συζητούσα, απείλησαν ότι θα πάρουν το νόμο στα χέρια τους, μια απειλή που σε καμία περίπτωση δεν θεωρώ κενή.

Ιθαγένεια

Οι περισσότεροι από τους Ρομά που ζουν σήμερα στην Ελλάδα έλαβαν την ελληνική εθνικότητα στις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Μέχρι τότε θεωρούντο “αλλοδαποί τσιγγάνικης καταγωγής” και τους εκδίδονταν ειδικά έγγραφα από το Τμήμα Αλλοδαπών, έγγραφα που έπρεπε να ανανεώνονται κάθε δύο χρόνια. Ακόμα και σήμερα, ωστόσο, μικρός αριθμός Ρομά (Μουσουλμάνων στο θρήσκευμα) συνεχίζουν να είναι ανιθαγενείς, ενώ μεγαλύτερος αριθμός Ρομά είναι πολίτες μόνο κατ’ όνομα, καθώς δεν έχουν πιστοποιητικά γέννησης και δελτία ταυτότητας. Αυτό δημιουργεί πολυάριθμα εμπόδια στις σχέσεις τους με τις κρατικές αρχές, όπως τη μη χορήγηση επιδομάτων κοινωνικής ασφάλισης, τα οποία είναι, για πολλές οικογένειες Ρομά, σημαντική πηγή εισοδήματος.

Απασχόληση

Δεν χρειάζεται να πούμε ότι οι ευκαιρίες που έχει ένας νεαρός Ρομ, που του λείπουν ακόμα και οι βασικότερες ικανότητες γραφής και ανάγνωσης, να βρει απασχόληση σε μια όλο και πιο ανταγωνιστική αγορά εργασίας, είναι ουσιαστικά ανύπαρκτες. Αν προσθέσει κανείς στο παραπάνω και τα κυρίαρχα στερεότυπα σχετικά με τη νωθρότητα των Ρομά, μόνο οι “γενναιότεροι” εργοδότες θα σκεφτούν ποτέ να προσλάβουν έναν Ρομά. Στο δημόσιο τομέα, η κατοχή απολυτηρίου γυμνασίου αποτελεί συνηθισμένη προϋπόθεση πρόσληψης, αποκλείοντας έτσι πρακτικά όλους τους ενήλικες Ρομά.

Συμπεράσματα

Δεν μπορώ να μην υπογραμμίσω ότι πολλοί Ρομά στην Ελλάδα ζουν σε πολύ χειρότερες συνθήκες απ’ ότι οποιοδήποτε Ρομά στη Βουλγαρία, τη χώρα στην οποία ζω και η οποία δεν είναι πιο εύπορη από την Ελλάδα. Λόγω της χρόνιας παραμέλησης της κοινότητας των Ρομά τόσα χρόνια, το Ελληνικό Κράτος πρέπει να εγκαινιάσει και να υλοποιήσει επείγοντως και αποτελεσματικά μερικά θαρραλέα μέτρα προκειμένου να εντάξει τους Ρομά στο κυρίως ρεύμα της ελληνικής κοινωνίας. Πρέπει να εφαρμοστούν γενναιόδωρα συστήματα ποσοτώσεων και άλλα μέτρα θετικών διακρίσεων με την προοπτική να αρθούν τα πολυάριθμα προσκόμματα που αντιμετωπίζει η κοινότητα των Ρομά της Ελλάδας. Αφού συνομίλησα με κρατικά στελέχη, συνειδητοποίησα από τη μία πλευρά ότι το ελληνικό κράτος έχει πράγματι τη θέληση να δαπανήσει σημαντικά ποσά προκειμένου να καλυτερεύσει τη ζωή των Ρομά πολιτών του. Αν αυτά τα ποσά χρησιμοποιηθούν συνετά, και πάντοτε σε συνεργασία με τους Ρομά που αφορούν, τότε σύντομα πολλές από τις πιεστικές ανάγκες που αντιμετωπίζουν οι Ρομά θα εξαφανιστούν. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, δεν παρέλειψα να παρατηρήσω την αυξημένη απροθυμία από πλευρά του ελληνικού κράτους να παραδεχτεί ότι οι Ρομά συνιστούν διαφορετική εθνοτική και όχι απλώς κοινωνική ομάδα. Αν και κατανοώ ότι το ζήτημα των εθνικών και εθνοτικών μειονοτήτων είναι πολύ ευαίσθητο στην Ελλάδα, η εντύπωση που αποκόμισα ήταν ότι το ελληνικό κράτος έχει βαλθεί να αφομοιώσει και όχι να εντάξει τους Ρομά πολίτες του στο κυρίως ρεύμα της ελληνικής κοινωνίας. Μια τέτοια πολιτική αφομοίωσης δεν συνάδει με τις κυρίαρχες ερμηνείες μιας πολυπολιτισμικής και δημοκρατικής κοινωνίας.³⁵

β. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Πολλές από τις παρατηρήσεις του κ. Κυυχουκον συνάδουν με αυτές της έκθεσης για την “Κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα” που υιοθετήθηκε το Νοέμβριο 2001 από την **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**. Σύμφωνα με την έκθεση,

“Οι Τσιγγάνοι ανήκουν σε διάφορες (συχνά και αντιμαχόμενες) “φυλές”, δεν αποτελούν δηλαδή μια απόλυτα ομοιογενή ομάδα -όλο όμως ανεξαιρέτως αντιμετωπίζουν τεράστια προβλήματα. Αναφέρονται ενδεικτικά κάποιες διαφοροποιήσεις: Οι πλειονότητα των ελλήνων Ρομά είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι που μιλούν τη γλώσσα “βλάχουρα

³⁵ Η δήλωση του κ. Κυυχουκον είναι διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_20_12_01.rtf

Ρομά”. Οι περισσότεροι Ρομά που ζουν στη Δ. Θράκη αντίθετα είναι Μουσουλμάνοι, μέλη της μόνης αναγνωρισμένης μειονότητας στην Ελλάδα από τη συνθήκη της Λοζάννης του 1923 και μιλούν “να-βλάχουρα Ρομά”. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεγάλη εισροή Ρομά αλβανικής καταγωγής από την Αλβανία, τις περιοχές της τέως Γιουγκοσλαβίας³⁶ κλπ, γεγονός που οξύνει το ήδη οξύτατο πρόβλημα των Ρομά στην Ελλάδα. Η θέση όλων των Ρομά είναι σε γενικές γραμμές δυσμενέστατη εφόσον παραμένουν η πιο αδικημένη και περιθωριοποιημένη κοινωνική ομάδα στην Ελλάδα. Υπάρχει ωστόσο πολύ μεγάλη διαφορά οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης μεταξύ των διαφόρων τοιγγάνικων ομάδων: Στην Αγία Βαρβάρα λ.χ. οι Τσιγγάνοι που ζουν εκεί από το 1923 και μετά, δημιούργησαν αρκετά ικανοποιητικές συνθήκες ζωής και εργασίας, ζώντας σε κανονικές κατοικίες όπως οι υπόλοιποι δημότες. Στα Άνω Λιόσια αντίθετα οι Τσιγγάνοι ζουν σε έναν άθλιο καταυλισμό-σκομπιδότοπο.³⁷ Αυτά είναι δύο χαρακτηριστικά άκρα.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε ομάδα είναι ως εκ τούτου διαφορετικής τάξης: Η πιο ενταγμένη ομάδα αντιμετωπίζει οξύ πρόβλημα ισότητας αντιμετώπισης από το ελληνικό κράτος και τους μη Τσιγγάνους Έλληνες αφού είναι θύμα καθημερινών και αλλεπάλληλων ρατσιστικών διακρίσεων. Η πολυπληθέστερη ομάδα των σκηνιτών όμως παρουσιάζει επιπλέον οξύτατο πρόβλημα επιβίωσης.

Σκηνίτες είναι ένας μεγάλος αριθμός³⁸ Ρομά που ζουν σε 52 περίπου πρόχειρους και επικίνδυνους καταυλισμούς σε όλη την επικράτεια. Υφίσταται μάλιστα ο γνωστός μύθος ότι οι Τσιγγάνοι απολαμβάνουν τις άθλιες συνθήκες υπό τις οποίες καταδικάστηκαν να ζουν και οι οποίες συνδέονται αναπόδραστα με τον αναλφαβητισμό και την παρα-

³⁶ Η πλειονότητα αυτών των Ρομά είναι ανιθαγενείς. Καμία χώρα δεν τους αναγνωρίζει εφόσον οι πληθυσμοί Ρομά θεωρούνται γενικά πρόβλημα προς αποφυγήν.

³⁷ Σημείωση ΕΟΛΜ/ΕΠΣΕ: Πρόκειται, προφανώς, για παρανόηση. Μετά από απανωτές προσπάθειες του δημάρχου Άνω Λιοσίων Λάμπρου Παπαδήμα (διάλυση του “κάμπινγκ” Άνω Λιοσίων το 1997, διάλυση του “γκέτο Σημίτη” το 1999, εκδίωξη των Ρομά που κατοικούσαν στο κομμάτι της χωματερής Ασπροπύργου-Άνω Λιοσίων που ανήκει στο Δήμο Άνω Λιοσίων το 2000), σκηνίτες Ρομά δεν διαμένουν πλέον στα Άνω Λιόσια.

³⁸ Το γραφείο ποιότητας ζωής του πρωθυπουργού δεν πιστεύει ότι ξεπερνάει σήμερα τους 40.000 ανθρώπους – αναφερόμενο πάντα στους Έλληνες Ρομά. Την ήδη θολή αριθμητική εικόνα όμως θολώνει ακόμα περισσότερο α) η μεγάλη γεννητικότητα των Ρομά που παντρεύονται και αποκτούν παιδιά σε νεαρότατη ηλικία και β) η αθρόα εισροή αλλοδαπών ή ανιθαγενών Ρομά από την Αλβανία και την υπόλοιπη βαλκανική.

βατικότητα. Πρόκειται βεβαίως για επιχειρηματολογία αφελή και ρατσιστική που επικαλείται εκτός της βιολογικής διαφοράς και τις δήθεν ασύμβατες πολιτισμικές αποκλίσεις στις οποίες αποδίδουν ολοκληρωτικά την αδυναμία ομαλής ένταξης των Ρομά στην ελληνική κοινωνία..

Στην πραγματικότητα, όπως προαναφέρθηκε, η ελληνική πολιτεία και οι αρμόδιοι φορείς παραμέλησαν για πάρα πολλά χρόνια αυτή την ομάδα πολιτών και δεν προχώρησαν σε σοβαρές έρευνες-μελέτες με στόχο την κατανόηση της ιδιαιτερότητας των κοινοτήτων των Ρομά και τη στοιχειώδη έστω επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Μόνο τα τελευταία χρόνια και κυρίως χάρη στα ευρωπαϊκά προγράμματα άρχισε μια τέτοια προσπάθεια ψηλάφησης του χώρου των Τσιγγάνων και στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη φορά από της ιδρύσεως του ελληνικού κράτους που διαμορφώθηκε, δημοσιοποιήθηκε και άρχισε να εφαρμόζεται κρατικό πρόγραμμα αντιμετώπισης του προβλήματος ήταν μόλις το 1996!³⁹

Συνεχίζοντας, η έκθεση διαπιστώνει ότι

“...η κοινωνικοοικονομική περιθωριοποίηση των σκηνιτών είναι αυτή που απαγορεύει τον εξανθρωπισμό του καθημερινού τους βίου οδηγώντας τους σε επιβιωτικές πρακτικές που αντιστρατεύονται την κοινωνική πρόοδο. Το ένα πρόβλημα τους οδηγεί στο άλλο στο πλαίσιο ενός αναπόφευκτου φαύλου κύκλου.

Αν δεν αλλάξουν δραστικά τα δεδομένα, με την πάροδο του χρόνου οι ανειδίκευτοι και αναλφάβητοι στη μεγάλη πλειονότητά τους Ρομά είναι κα-

³⁹ “Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα”, εισηγήτρια Επικ. Καθηγ. Λένα Διβάνη, σσ. 2 και 3. Η έκθεση είναι διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/re_p_25_02_02.rtf

δικασμένοι να περιθωριοποιηθούν ακόμα πιο ακραία λόγω των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν πια. Οι Ρομά στη χώρα μας δεν έχουν καμία διαπραγματευτική ισχύ και ελάχιστη πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων είτε σε εθνικό είτε σε τοπικό επίπεδο. Πολλές φορές δεν έχουν ούτε καν πρόσβαση στις δράσεις των μη κυβερνητικών οργανώσεων και κάποιων άλλων φορέων που δραστηριοποιήθηκαν τελευταία υπέρ τους.⁴⁰

Αναμφίβολα, το σημαντικότερο ίσως πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά είναι το οικιστικό, και αυτό γιατί η έλλειψη μόνιμης ή/και αξιοπρεπούς οικίας έχει αρνητικό αντίκτυπο σε μια σειρά από άλλα δικαιώματα, όπως αυτό της εκπαίδευσης, της αξιοπρεπούς διαβίωσης ή του απαραβάτου του οικιακού ασύλου. Έτσι, η έκθεση διαπιστώνει ότι:

“Είναι γεγονός ότι η διαμονή σε μόνιμη γνωστή κατοικία συνδέεται με τη δυνατότητα ενός πολίτη να απολαμβάνει ορισμένα δικαιώματα αλλά και με τη δυνατότητα του δημοσίου ή ιδιωτών να συναλλάσσεται νομίμως με το πρόσωπο αυτό. Η νομαδική

ζωή των Ρομά⁴¹ και η διαβίωσή τους σε παράνομους καταυλισμούς στα όρια δήμων (χωρίς αναγκαστικά να υπάρχει οικογενειακή τους μερίδα εκεί) λειτουργεί ως τροχοπέδη για την κοινωνική ένταξή τους. Η ΔΕΠΟΣ εκπόνησε και παρέδωσε το 1999 την πρώτη και μοναδική εμπειριστατωμένη μελέτη⁴² που κατέγραψε τους χώρους διαμονής των τσιγγάνικων κοινοτήτων και τις στεγαστικές ανάγκες των Τσιγγάνων σε όλη την Ελλάδα. Τη μελέτη υιοθέτησαν εκτός της Πολιτείας, οι οργανώσεις των Τσιγγάνων (ΠΟΣΕΡ) και το διαδημοτικό δίκτυο ΡΟΜ.

Σύμφωνα και με τη μελέτη αυτή, οι συνθήκες ζωής στους καταυλισμούς είναι άθλια με οποιαδή-

⁴¹ Σημείωση ΕΟΛΜ/ΕΠΣΕ: Λίγες παραγράφους παρακάτω όμως, η έκθεση αναφέρεται στα συμπεράσματα της μελέτης της ΔΕΠΟΣ, σύμφωνα με τα οποία υπάρχει “...σαφέστατη τάση εδραιοποίησης των Τσιγγάνων, ήδη το 50% αυτών ζουν για πάνω από 20 χρόνια στο ίδιο μέρος. Οι μετακινήσεις τους είναι σήμερα αραιότερες, προσωρινές και έχουν άξονα την ανεύρεση δουλειάς”. Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα”, ό.π.

⁴² Τμήμα ερευνών της Δημόσια Επιχείρησης Πολεοδομίας και Στέγασης για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ, Μελέτη σχεδίου προγράμματος για την αντιμετώπιση των αμέσων οικιστικών προβλημάτων των ελλήνων Τσιγγάνων, 1999.

⁴⁰ “Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα”, ό.π.

ποτε στάνταρντς. Οι Τοιγγάνοι ζουν σε παράγκες, μέσα στα σκουπίδια, χωρίς νερό, τουαλέτες, φως, στο έλεος των καιρικών φαινομένων και των επιδημιών. Έτσι οι τοιγγάνικοι καταυλισμοί αποτελούν εστίες μόλυνσης και παραβατικότητας με αποτέλεσμα οι μη Τοιγγάνοι δημότες να θεωρούν την παρουσία των Τοιγγάνων ντροπή και υποβάθμιση για την περιοχή τους και να προσπαθούν με κάθε πρόσχημα να τους διώξουν από κει. Οι δημοτικές αρχές θεωρούν επίσης επιβάρυνση τους Ρομά που ζουν στα όρια τους και αντί να επιλύσουν το πρόβλημα, απλώς προσπαθούν να απαλλαγούν απ' αυτούς με οποιονδήποτε –ακόμα και παράνομο– τρόπο. Ενδεικτικά αναφέρεται η περίπτωση του δήμου Αλικαρνασσού που προσπάθησε το 2000 να εκδιώξει τους Ρομά από δημοτικές γαίες χωρίς να τους προσφέρει εναλλακτική λύση και μολονότι είχε από την προηγούμενη χρονιά εκδοθεί απόφαση του Ειρηνοδικείου Ηρακλείου που έκρινε καταχρηστική την άσκηση του δικαιώματος αυτού.

Είναι επίσης γεγονός ότι με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων οργανώνεται εκδίωξη των Τοιγγάνων από πολλές περιοχές. Οι τοπικές κοινωνίες επικαλούνται (συχνότατα ψευδώς) την ανάγκη κατασκευής αθλητικών έργων για να εκδιώξει τους Ρομά όπως έγινε και στο Μεξικό το 1968. Η πρόεδρος της ειδικής επιτροπής για τους Ρομά στο Συμβούλιο της Ευρώπης Josephine Verspaaget σε πρόσφατη επίσκεψή της (Ιούνιος 2001) –όπως και ο Συνήγορος του Πολίτη– κατήγγειλε τις παράνομες συνθήκες υπό τις οποίες καταστράφηκαν οι σκηνές και εκδιώχτηκαν οι σκηνίτες του Ασπροπύργου το καλοκαίρι του 2000 λόγω Ολυμπιακών έργων. Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα ότι ο δήμαρχος Ασπροπύργου δεν μπήκε καν στον κόπο να εφαρμόσει την υπάρχουσα νόμιμη διαδικασία αποβολής από νομή δημοτικών γαιών. Με τον προσβλητικότατο ισχυρισμό ότι “καθάρισε τον χώρο από απορρίμματα” απέφυγε τις περιπλοκές που θα αντιμετώπιζε για την κατεδάφιση παρανόμων έστω κατοικιών. Παρά το γεγονός δε ότι ο Συνήγορος του Πολίτη συνιστούσε ανάκριση για απόδοση ευθυνών στις τοπικές αρχές, η υπόθεση δεν έχει μέχρι σήμερα καμία εξέλιξη.”⁴³

⁴³ Σημείωση ΕΟΔΜ/ΕΠΣΕ: Στις 29 Μαρτίου 2002, 5 οικογένειες Ρομά των οποίων τα σπίτια είχαν κατεδαφισθεί κατά τη διάρκεια της “εκκαθαριστικής επιχείρησης” του Δήμου Ασπροπύργου το 2000, υπέβαλαν αγωγές εναντίον του Δήμου. Παράλληλα, σύμφωνα με πληροφορίες, διεξάγεται προανάκριση από την Εισαγγελία Αθηνών. Ας σημειωθεί ότι, στις 13 Σεπτεμβρίου 2001, ο Δήμος Ασπροπύργου προχώρησε σε μια ακόμη τέτοια επιχείρηση, η οποία τερματίστηκε ύστερα από την άμεση παρέμβαση των ΕΟΔΜ/ΕΠΣΕ, καθώς και του Συνηγόρου του Πολίτη.

Παρά το ότι η παροχή στέγης αποτελεί συνταγματική επιταγή (Άρθρο 21, παράγραφος 4 του Συντάγματος), σύμφωνα με την έκθεση,

“... μόλις το 1996 η κυβέρνηση ανακοίνωσε πρόγραμμα βελτίωσης των συνθηκών ζωής τους και προώθησης της ένταξής τους στην κοινωνία. Με αυτό το αντικείμενο ασχολείται πλέον και η διυπουργική επιτροπή που διαμορφώνει την εθνική πολιτική υπέρ των Τοιγγάνων. Με απόφασή της διαμορφώθηκε επιχειρησιακό πρόγραμμα βετούς διάρκειας.”⁴⁴

Στον τομέα στέγασης διακηρυγμένος στόχος είναι να στεγαστούν όλοι οι έλληνες Τοιγγάνοι εντός τριετίας με παραχώρηση λυομένων σε οργανωμένους χώρους, παραχώρηση οικοπέδων και στεγαστικών δανείων αλλά και έτοιμων οικιών. Το γραφείο του πρωθυπουργού για την ποιότητα ζωής ασχολήθηκε με το πρόβλημα των Ρομά συμμετέχοντας στο πρόγραμμα κατασκευής οργανωμένου αυτοδιαχειριζόμενου οικισμού στο στρατόπεδο Γκόνου και στον σχεδιασμό άλλων τέτοιων οικισμών στη Ρόδο, στα Ανω Λιόσια, στο Χαλάνδρι και τη Νέα Αλικαρνασσο Κρήτης. Τον Νοέμβριο του 1999 το πρόγραμμα ROMEUROPE υιοθέτησε πλήρως την πρόταση νόμου για τους αυτοδιαχειριζόμενους οικισμούς Τοιγγάνων σε όλη την ευρωπαϊκή ένωση.

Μέχρι το 2000 πάντως είχαν γίνει ελάχιστα πράγματα –εκτός από τη γνωστή μελέτη της ΔΕ-ΠΟΣ– και είχαν διατεθεί μόνο 1250 λυόμενα⁴⁵.

Η μεταστέγαση αργεί πάρα πολύ. Ειδικά για τους Τοιγγάνους της Αθήνας (κυρίως για όσους ζουν στους καταυλισμούς στον Ασπροπύργο και τα Λιόσια) επί του παρόντος δεν έχει ληφθεί κανένα μέτρο. Το πρόβλημα παραμένει οξυτάτο. Το μεγαλύτερο πρόβλημα στην πράξη είναι ότι οι δήμοι δεν συνεργάζονται καθόλου με αποτέλεσμα η αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων να είναι ελλιπής

⁴⁴ Για την εκπαίδευση υπολογίζονται 10 δις και για την κατάρτιση –απασχόληση 15-20 δις. Όλοι οι υπόλοιποι τομείς (υγεία, Αθλητισμός κλπ) θα απορροφήσουν περί τα 10-15 δις. ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 6Ε-ΤΙΑΣ= 105 δις.

⁴⁵ Στην ουσία έχει ολοκληρωθεί και παραδοθεί μόνο ο οικισμός στο στρατόπεδο Γκόνου που υποδέχτηκε τους 2000 Τοιγγάνους του Γαλλικού ποταμού. Έχουν εγκριθεί επίσης από το ΥΠΕΘΟ 940 δάνεια με χαμηλότατο επιτόκιο και εγγύηση του δημοσίου για ανέγερση κατοικίας. Όλα τα άλλα (όπως 84 κατοικίες που θα παραδοθούν τέλος του 2001 στο Δήμο Σοφάδων κλπ) είναι σε εξέλιξη σύμφωνα με τα στοιχεία που μας έδωσε το γραφείο ποιότητας ζωής του πρωθυπουργού. Η ίδια πηγή αναφέρει ότι σε 23 από τους 52 καταυλισμούς εξελίσσονται έργα αυτή τη στιγμή και στους υπόλοιπους μελετώνται με στόχο μέσα στο 2002 να μην υπάρχει καταυλισμός σκηνιτών σε κανένα σημείο της χώρας.

και οι δράσεις αποσπασματικές.

Πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι παρά τις προτάσεις της μελέτης της ΔΕΠΟΣ, η πολιτεία τείνει στην ευκολότερη λύση δημιουργίας καταυλισμών με λυόμενα τύπου σεριοπλήκτων –πάντα ισχυριζόμενη ότι αυτό είναι το πρώτο στάδιο. Πράγματι μπροστά στο οξύτατο πρόβλημα διαβίωσης των σκηνιτών η λύση αυτή μοιάζει ικανοποιητική, όμως είναι γεγονός ότι δύσκολα οι καταυλισμοί θα μετατραπούν σε οικισμούς με αποτέλεσμα να διαιωνιστεί το πρόβλημα τελικά.⁴⁶

Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης που επικρατούν στους καταυλισμούς αλλά και η ελλιπής πρόσβαση των Ρομά σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη επηρεάζουν αρνητικά την κατάσταση της υγείας τους:

“Η κατάσταση της υγείας του πληθυσμού ιδίως των σκηνιτών είναι επισφαλής λόγω των κάκιστων συνθηκών διαβίωσης του αλλά και της εξαπλωμένης χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Σύμφωνα με έρευνα των Γιατρών του Κόσμου το 1999, σε κάποιες κοινότητες σκηνιτών μέχρι και το 99% ήταν προσβεβλημένο από τον ιό της ηπατίτιδας Α. Το 50% είχε επίσης εκτεθεί στον ιό της ηπατίτιδας Β.

Το 77% των Τσιγγάνων είναι εντελώς ανασφάλιστοι. Η μόνη περίθαλψη που έχουν είναι η των απόρων, δηλαδή μπορούν να καταφεύγουν στα δημόσια νοσοκομεία –όπου δεν είναι καν ευπρόσδεκτοι, ούτε αντιμετωπίζονται όπως οι υπόλοιποι ασθενείς. Ακόμα όμως και το πιστοποιητικό απορίας είναι δύσκολο να εξασφαλιστεί. Σ’ αυτές τις περιπτώσεις τα νοσοκομεία απαιτούν κάποια νοσήλια, τα οποία επιχειρούν να εξασφαλίσουν κατακρατώντας τις αστυνομικές ταυτότητες των Τσιγγάνων. Το αποτέλεσμα είναι να μένουν χωρίς το απαραίτητο για τις συναλλαγές τους δελτίο ταυτότητας και όσοι Τσιγγάνοι διαθέτουν!”⁴⁷

Προβληματική είναι επίσης και η φοίτηση των παιδιών Ρομά στα σχολεία, η οποία φαίνεται να διαιωνίζει την παθητική περιθωριοποίησή τους.

“Η σχολική φοίτηση των Τσιγγάνων εκτός του ότι είναι εκτός παραδοσιακού αξιακού κώδικα είναι εξαιρετικά ευάλωτη σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μετακίνηση, τα οικονομικά προβλήματα που οδηγούν στην παιδική εργασία, η απόσταση από το σχολείο, τα φαινόμενα ρατσισμού στα σχολεία, η έλλειψη κατάλληλης και μόνιμης στέγης κλπ. Είναι δηλαδή γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο αναγκάζονται να επιβιώνουν οι Τσιγγάνοι είναι άκρως ανταγωνιστικός προς το σχολείο γι

αυτό και το 60% περίπου του συνόλου είναι εντελώς αναλφάβητο. Το γεγονός αυτό από μόνο του είναι αρκετό για να διαιωνίσει τον κοινωνικό-οικονομικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων. Από τις σχετικές έρευνες καταγράφεται μια ιδιορρυθμία: Συχνά οι Τσιγγάνοι αποδίδουν την σχέση τους με το σχολείο ως προϊόν επιλογής. Από πουθενά όμως δεν αποδεικνύεται ότι οι Τσιγγάνοι δεν φοιτούν στο σχολείο για να διαφυλάξουν την ιδιαίτερη πολιτισμική τους ταυτότητα λ.χ. Στην πραγματικότητα απαγορεύεται κυριολεκτικά στους Τσιγγάνους η πρόσβαση στην εκπαίδευση, δηλαδή την δυνατότητα μελλοντικής κοινωνικής και οικονομικής ενσωμάτωσης. Οι ρατσιστικές πρακτικές εις βάρος όσων Ρομά επιχειρούν να εκπαιδευτούν είναι δύο ειδών:

α) Ανοιχτές απόπειρες αποκλεισμού των τσιγγανοπαίδων με κινητοποίηση της κοινωνίας, γονιών, μαθητών, δασκάλων. Πολύ χαρακτηριστικά, τα τσιγγανόπουλα του οικισμού της Αγίας Σοφίας εκδιώχτηκαν άγρια από το δημοτικό σχολείο Χαλάστρας Θεσσαλονίκης όπου έπρεπε κανονικά να παρακολουθήσουν μαθήματα. Οι γονείς και οι μαθητές μαζί με κάποιους καθηγητές τους έκλεισαν τις πόρτες με τη δικαιολογία ότι δεν επαρκούν οι κυριακές εγκαταστάσεις. Τελικά δέχτηκαν μόνο τα μισά από τα τσιγγανόπουλα ενώ οι αρμόδιες αρχές στην ουσία δεν επενέβησαν παρά τις καταγγελίες του δικτύου ΔΡΟΜ και του Συνηγόρου του Πολίτη. Το ίδιο έγινε και στη Νέα Αλικαρνασσού Κρήτης τον Νοέμβριο του 2000: Ο δήμαρχος πρότεινε στα Ρομά παιδιά να εγκαταλείψουν το σχολείο για να μη το διαλύσουν!

Όπως κατήγγειλε στις 12.9.01 στον τύπο το Συντονιστικό Οργανώσεων και Κοινοτήτων για τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα (ΣΟΚΑΔΡΕ) τα παιδιά Ρομά κινδυνεύουν να μην πάνε σχολείο και φέτος γιατί δεν υπάρχει λεωφορείο να τα μεταφέρει σ’ ένα σχολείο που είναι χιλιόμετρα μακριά απ’ τον τόπο διαμονής τους. Το πρόβλημα οφείλεται εν πολλοίς στο γεγονός ότι τα παιδιά Ρομά μιας περιοχής διασκορπίζονται σε πολλά σχολεία για να αποφευχθεί η “υποβάθμιση” ενός σχολείου λόγω “υπερβολικής συγκέντρωσης” μαθητών Ρομά σ’ αυτό.⁴⁸

⁴⁸ Σημείωση ΕΟΔΜ/ΕΠΣΕ: Ας σημειωθεί ότι και η Παμελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομ (ΠΟΣΕΡ) παραδέχθηκε τα πολλαπλά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά στη φοίτησή τους στο σχολείο. Η ανακοίνωση της ΠΟΣΕΡ είναι διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_13_1_2_02.rtf

⁴⁶ “Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα”, ό.π.

⁴⁷ ό.π.

β) παθητικό αποκλεισμό τους μέσα στην τάξη με την περιθωριοποίησή τους. Τα στερεότυπα που ερμηνεύουν τους λόγους της μη παρακολούθησης των τσιγγανοπαίδων δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Τα παιδιά Ρομά ανταποκρίνονται καλά όταν η εκπαιδευτική διαδικασία λαμβάνει υπ' όψη τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των μαθητών (το γεγονός δηλαδή ότι μετακινούνται, ό-τι δεν έχουν μητρική γλώσσα την ελληνική κλπ) Αυτό όμως δεν συμβαίνει τις περισσότερες φορές. Τα παιδιά Ρομά αντιμετωπίζονται από μαθητές και δασκάλους ως ενοχλητικοί παρίες που καθυστερούν την υλοποίηση του προγράμματος και υποβαθμίζουν την εικόνα του σχολείου. Μέσα σ' αυτές τις κάκιστες συνθήκες τα παιδιά Ρομά είναι φυσικό να νιώθουν ανεπιθύμητα, να απογοητεύονται και να εγκαταλείπουν το σχολείο. Να σημειωθεί

επιπλέον ότι σήμερα που το σχολείο εκχωρεί μεγάλο μέρος των ευθυνών του στην οικογένεια, είναι σαφές ότι οι Τσιγγάνοι μαθητές βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση δεδομένου ότι οι οικογένειές τους δεν μπορούν ούτε να παρακολουθήσουν και να ενισχύσουν την εκπαίδευσή τους στο σπίτι, αλλά ούτε και να διαπραγματευτούν με τους εκπροσώπους του εκπαιδευτικού συστήματος και να διεκδικήσουν υπέρ των παιδιών τους.⁴⁹

Αξιίζει να σημειωθεί ότι, παρά τα προσκόμματα στην ομαλή ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο από διάφορους εκπαιδευτικούς, οι αρμόδιες αρχές δεν προέβησαν στη λήψη διοικητικών μέτρων, κα-

“Η ένταξη των Τσιγγάνων στην αγορά νόμιμης εργασίας συνδέεται πλέον απολύτως με την εκπαίδευση. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχουν Τσιγγάνοι σε επαγγέλματα επιστημονικά ή εν γένει υψηλής εξειδίκευσης αλλά ούτε στον τομέα των υπηρεσιών.

Όσοι απ’ αυτούς απασχολούνται στον αγροτικό τομέα είναι σε δυσμενή κατάσταση επειδή οι οικονομικοί μετανάστες αναγκάζονται να δουλέψουν με ακόμα μικρότερες αμοιβές και τους “παίρνουν τις δουλειές.

Καταυλισμός στη Νέα Ζωή Ασπροπύργου Αττικής

θώς η στρατηγική του προγράμματος ήταν η αποφυγή συγκρούσεων.⁵⁰

Σε μια εποχή που οι απαιτήσεις της αγοράς αυξάνονται καθημερινά, η μακροχρόνια απουσία των Ρομά από την εκπαίδευση τους έχει ουσιαστικά καταδικάσει στη θέση του υπό-προλεταριάτου:

⁴⁹ “Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα”, ό.π.

⁵⁰ ό.π.

Όσοι ασχολούνται με το υπαίθριο εμπόριο (λαϊκές) αντιμετωπίζουν πρόβλημα νομιμότητας γιατί αγνοούν τις διαδικασίες απόκτησης άδειας ενώ δεν είναι πολύ δύσκολο να την αποκτήσουν σε αντίθεση με την άδεια για πλανόδιο εμπόριο που αποδεικνύεται πιο δυσπρόσιτη.⁵¹

⁵¹ Οι ΔΟΥ παρ’ όλα αυτά δέχονται να κάνουν έναρξη επαγγελματος στους Τσιγγάνους γυρολόγους και να τους φορολογούν εν συνεχεία με αντικειμενικά κριτήρια. Ό-

Με τα νυν δυσμενέστατα εκπαιδευτικά δεδομένα μόνο το 40% των Τσιγγάνων έχουν βιοποριστική εργασία. Και αυτή συνδέεται με την παρά –αγορά χωρίς βιώσιμες προοπτικές. Το υπόλοιπο 60% των Ρομά είναι άνεργοι, συνταξιούχοι, ασχολούμενοι με τα οικιακά κλπ. Ο αποκλεισμός τους όμως από την αγορά εργασίας έχει αλυσιδωτές επιδράσεις στη ζωή τους συνολικά δεδομένου ότι δεν τους καταδικάζει μόνο στη φτώχεια αλλά τους ωθεί ολοένα και περισσότερο στην παραβατικότητα και δη στη διακίνηση ναρκωτικών. Το αποτέλεσμα είναι η δραματική χειροτέρευση της υγείας τους αλλά και της σχέσης τους με τους υπόλοιπους Έλληνες και τις αρχές.

Υπογραμμίζεται ότι οι γυναίκες Ρομά είναι σε ακόμη δυσμενέστερη μοίρα αφού απουσιάζουν εντελώς από την αγορά εργασίας.⁵²

Οποιαδήποτε προσπάθεια της πολιτείας να αντιμετωπίσει τα πλείστα όσα προβλήματα των Ρομά, θα αποκρούει πάντα στο γεγονός ότι αρκετοί από αυτούς, απλούστατα, “δεν υπάρχουν”. Σύμφωνα με την έκθεση:

“Πρέπει να υπογραμμιστεί εδώ ότι οι Τσιγγάνοι λόγω του τρόπου με τον οποίο είναι αναγκασμένοι να επιβιώνουν έχουν συχνότατα μεγάλες εκκρεμότητες ως δημότες και πολίτες. Σύμφωνα με την προαναφερθείσα έρευνα του δικτύου ΡΟΜ –Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, το 5,5% των ερωτηθέντων δεν είχε δηλωθεί στο Ληξιαρχείο, 10 % δεν έχει ταυτότητα ή άλλο ανάλογο πιστοποιητικό, το 25% των δικαιουμένων λόγω ηλικίας δεν έχουν εκλογικό βιβλιάριο και το 50% περίπου δεν είχε εγγραφεί στα δημοτολόγια. Το γεγονός αυτό πυροδοτεί με τη σειρά του ή ανατροφοδοτεί όλα τα υπόλοιπα προβλήματα των Ρομά εμποδίζοντας την επίλυσή τους. Ένα αδήλωτο παιδί (ή παιδί αδήλωτων γονιών) δεν μπορεί λ.χ. να εγγραφεί στο σχολείο. Ο αδήλωτος πολίτης απλούστατα δεν υπάρχει για το κράτος. Οι δημοτικές αρχές από την άλλη μεριά εκμεταλλεύονται το πρόβλημα αναλφαβητισμού και έλλειψης εξοικείωσης των Τσιγγάνων με τη γραφειοκρατία και δεν προσπαθούν να διευκολύνουν τη διαδικασία νομιμοποίησης τους. Έτσι απαλλάσσονται απ’ αυτούς ευκολότερα αφού δεν είναι καν δημότες τους. Πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο που μεγιστοποιεί την πεποίθηση των Τσιγγάνων ότι το ελληνικό κράτος είναι εχθρικό απέναντί τους.”⁵³

Προβληματικές είναι επίσης οι σχέσεις των Ρομά με τις τοπικές κοινωνίες αλλά και τις τοπικές

λα αυτά εξοργίζουν τους Τσιγγάνους και τους ωθούν στην παρανομία.

⁵² “Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα”, ό.π.

⁵³ ό.π.

αρχές, με τις οποίες οι Ρομά έρχονται σε καθημερινή επαφή:

“Όπως προαναφέρθηκε οι τοπικές κοινωνίες είναι συνηθέστατα εχθρικές, παρουσιάζουν δηλαδή εξαιρετικά μεγάλη απροθυμία να εντάξουν στους κόλπους τους Τσιγγάνους εφόσον η παρουσία τους σε οποιαδήποτε περιοχή θεωρείται ένδειξη υποβάθμισης. Μερικές φορές όμως η κατάσταση ξεπερνάει τα συνηθή όρια. Τα γεγονότα στη Νέα Κίο το 2000 είναι πολύ ενδεικτικά της εκρηκτικής κατάστασης που διαμορφώνεται: Τον Μάιο του 2000 το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε λήψη μέτρων και κινητοποίηση “για την αντιμετώπιση του οξυμένου προβλήματος που έχει δημιουργηθεί από την ανεξέλεγκτη δραστηριότητα των Τσιγγάνων της περιοχής”, δηλώνουν “ότι δεν επιθυμούν παρουσία ή διέλευση και παραμονή Τσιγγάνων στο Δήμο”, καταγγέλλουν “όσους πούλησαν χωράφια σε Τσιγγάνους” και καλούν τους καταστηματαρχες να μη συναλλάσσονται μαζί τους.”⁵⁴

Έτσι οι Τσιγγάνοι καταδικάζονται να ζουν σε συνθήκες απαρτχάιτ. Δεν είναι καθόλου σπάνιο επίσης στο πλαίσιο της προσπάθειας των τοπικών κοινωνιών να απαλλαγούν από αυτούς, το φαινόμενο να γίνονται οι Τσιγγάνοι και τα παιδιά τους στόχοι βίαιων διώξεων και παρανόμων ενεργειών που θέτουν σε κίνδυνο τη σωματική τους ακεραιότητα.

⁵⁴ Σημείωση ΕΟΑΜ/ΕΠΣΕ: Παρά την έκδοση του πορίσματος του Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με τη συμμετοχή του Δήμου Νέας Κίου στην πρόκληση φυλετικής αντιπαράθεσης σε βάρος των Ρομά (1^η Ιουνίου 2000, Αρ.Πρωτ. 8627/00/2.1), στη σελίδα 4 του οποίου επιστούσε την προσοχή του Δημοτικού Συμβουλίου και του Δημάρχου Νέας Κίου πως “...η ελληνική έννομη τάξη είναι εξοπλισμένη με ειδικά ποινικά κολαστικά που αποσκοπούν σε φυλετικές διακρίσεις.”, ο δήμαρχος Νέας Κίου προέβη, στις 27 Φεβρουαρίου 2002, σε μια ακόμη φυλετική διάκριση, αρνούμενος να εγγράψει στο δημοτολόγιο του Δήμου Νέας Κίου 2 Ρομνί, λέγοντάς τους χαρακτηριστικά ότι “όσο ζω, γύφτος στην Ν. Κίο δεν θα γραφτεί”. Δημοσίευμα της εφημερίδας «Τα Νέα της Αργολίδας» 4 Μαρτίου 2002. Ας σημειωθεί δε ότι την ίδια ημέρα (27/2/2002), ο Εισαγγελέας Πρωτοδικών Ναυπλίου κοινοποίησε στον Εισαγγελέα Εφετών την απόφασή του να θέσει στο αρχείο τόσο τη μηνυτήρια αναφορά που υπέβαλαν στις 30 Ιουνίου 2000 δέκα πέντε εκπρόσωποι οργάνωσης, κομμάτων και πολιτικών κινήσεων, σε σχέση με τις ρατσιστικές διώξεις των πολιτών Ρομά της Ν. Κίου όσο και την προκαταρκτική εξέταση που είχε ζητήσει ο τότε υπουργός Δικαιοσύνης Μιχάλης. Σταθόπουλος, βάσει του Άρθρου 43 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (έλλειψη στοιχείων που να στοιχειοθετούν την άσκηση ποινικής δίωξης) –βλ. Δελτίο Τύπου ΕΟΑΜ/ΕΠΣΕ της 3^{ης} Μαρτίου 2002, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_01_03_02.rtf

τητα. Η συνήθης πρακτική που προσφέρει ένα εύκολο κοινωνικό άλλοθι είναι να κατηγορείται το σύνολο των Τσιγγάνων για παραβατικές πράξεις που έχει διαπράξει μια μικρή μειονότητα. Ο λόγος των μίντια άλλωστε τους αποδίδει εν bloc ιδιότητες περιθωριακές και επικίνδυνε. Το κακό κλίμα οξύνεται ακόμα περισσότερο από τις ύβρεις που εκτοξεύουν οι ίδιοι οι δημοτικοί άρχοντες εναντίον των Τσιγγάνων.⁵⁵ Πολύ χαρακτηριστικά μετά τους σεισμούς του 1999 στην Αθήνα, οι περισσότεροι Τσιγγάνοι δεν πήραν προκατασκευασμένα σπίτια. Αντίθετα ο δήμος Άνω Λιοσίων εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία να εκδιώξει όσους Τσιγγάνους δεν ήταν εγγεγραμμένοι στα δημοτικά μητρώα. Ο ίδιος ο δήμαρχος δήλωσε σε επιστολή του στους Γιατρούς του Κόσμου ότι ποσοστό μειονοτικού πληθυσμού άνω του 8% σ' ένα δήμο οδηγεί αναπόφευκτα στη γκετοποίηση.⁵⁶

Δεν πρόκειται δυστυχώς για εξαίρεση: Οι περισσότεροι δήμοι ακολουθούν την ίδια γραμμή. Δεν διευκολύνουν τις νόμιμες συναλλαγές των Τσιγγάνων με τις υπηρεσίες τους⁵⁷ και κρατούν τους Τσιγγάνους σε συνθήκες εξαθλίωσης ώστε να τους αναγκάσουν να φύγουν από τα όρια του δήμου τους. Τέτοιες ενέργειες έγιναν εναντίον Τσιγγάνων στη Μενεμένη Θεσσαλονίκης το 1996, στα Τρίκαλα το 1990 και 1997, στον Εύοσμο το 1998, στον Ασπρόπυργο το 1999 κλπ. Σχεδόν σε καμία περίπτωση δεν προσφέρθηκε στους εκδιωχθέντες βιώσιμη εναλλακτική λύση μετά την εκδίωξή τους. Οποτε προταθεί εναλλακτική λύση από δημοτικές αρχές ή είναι εντελώς μη ικανοποιητική ή αφορά ελάχιστους Τσιγγάνους –κυρίως τους λίγους επίσημους δημότες. Στο ίδιο πλαίσιο οι δημοτικές αρχές εκμεταλλεύονται επίσης τις διαφορές ντόπων και μη Τσιγγάνων για να τους διαιρέσουν και να τους εξουδετερώσουν αποτελεσματικότερα (βλ. Λιόσια όπου 25 οικογένειες είναι δημότες ενώ 75 όχι. Από τους πρώτους 10 στεγάστηκαν μαζί με τα

⁵⁵ Βλ. τις καταγγελίες της εφημερίδας ΑΥΓΗ την 12.9.99 και ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ την 14.9.99 για το δήμαρχο Ζεφυρίου Απ. Ζέρβα που μετά το σεισμό κατηγόρησε όλους τους Τσιγγάνους συλλήβδην για απάτες και κλοπές.

⁵⁶ Καταγγελία της Χριστίνας Ρουγγέρη, στο Roma Rights (<http://www.errc.org>) [σε άρθρο της ως τότε υπεύθυνης του προγράμματος Ρομά του ΕΠΣΕ]

⁵⁷ Ενδεικτική είναι η απαίτηση υπαλλήλου της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αθηνών να αποδείξουν οι Τσιγγάνοι την μόνιμη κατοικία τους στην περιοχή προσκομίζοντας λογαριαμούς ΔΕΗ, ΟΤΕ κλπ., όταν είναι γνωστό ότι οι Ρομά δεν είναι χρήστες τέτοιων υπηρεσιών. Δεν υιοθετούν δηλαδή οι αρχές ευλύγιστες μεθόδους (αυτοπίες επί τόπου, βεβαιώσεις σχολείων όπου φοιτά το παιδί της οικογενείας Ρομά κλπ) για να εξυπηρετήσουν την ανάγκη των Ρομά σεβόμενοι ταυτόχρονα και την πολιτισμική τους ιδιαιτερότητα.

θύματα του σεισμού και οι υπόλοιποι απλώς διώχτηκαν).⁵⁸

Τέλος, οι σχέσεις των Ρομά με τις αστυνομικές αρχές αποτελούν ένα ιδιαίτερα προβληματικό πεδίο.

“Η στάση των ελληνικών δημοσίων αρχών απέναντι στην ευαίσθητη κοινωνική ομάδα των Ρομά έχει κατ’ επανάληψη αποτελέσει αντικείμενο επικρίσεων εκ μέρους διεθνών παρατηρητηρίων για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επεισόδια κατάχρησης εξουσίας της αστυνομίας εις βάρος των Ρομά καταγγέλλονται πολύ συχνά από τους ενδιαφερόμενους αλλά και από τον τύπο ακόμα. Αστυνομικά όργανα μεταχειρίζονται αβασάνιστα δυσανάλογη βία εναντίον τους χωρίς το φόβο της έκθεσης στα μάτια της κοινής γνώμης που θεωρεί ούτως ή άλλως τους Ρομά συλλήβδην κλέφτες και εμπόρους ναρκωτικών δικαιολογώντας έτσι κάθε παράνομη ενέργεια της αστυνομίας.

Επιπλέον οι αστυνομικές αρχές συχνά δεν ολοκληρώνουν τις έρευνες όταν αφορούν σε βίαια επεισόδια εις βάρος των Ρομά, ούτε τιμωρούν αστυνομικά όργανα που έκαναν κατάχρηση εξουσίας (ενδεικτική είναι η περίπτωση της εκτέλεσης του τσιγγάνου Αγγέλου Τσελάλ⁵⁹ τον Απρίλιο του 1998 από τη Χαλκηδόνα Θεσσαλονίκης στο Παρθένι από αστυνομικά όργανα που στη συνέχεια απηλλάγησαν των κατηγοριών λόγω αυτοάμυνας). Αν οι ίδιοι οι αδικηθέντες προσπαθήσουν να κινήσουν τις νόμιμες διαδικασίες υπεράσπισής τους, ως ανίσχυροι πολίτες δεύτερης κατηγορίας συχνά εκβιάζονται να παραιτηθούν.

Όπως δήλωσε η Ντιμιτρίνα Πετρόβα, διευθύντρια του Ευρωπαϊκού Κέντρου για τα δικαιώματα των Τσιγγάνων το 1998, “οι Ρομά στην Ελλάδα δεν λογαριάζονται για άνθρωποι.”⁶⁰

γ. Συνήγορος του Πολίτη

Ο Συνήγορος του Πολίτη έχει επίσης ασχοληθεί εκτενέστατα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά. Χαρακτηριστική είναι η αλληλογραφία του με τη Νομάρχη Αθηνών Ελένη Μπεσμπέα, στην οποία ο Συνήγορος του Πολίτη παρατηρούσε ότι:

“Δυστυχώς, αυτά καθ’ εαυτά τα προβλήματα της ανεμπόδιστης παραβίασης της νομιμότητας εκ μέ-

⁵⁸ “Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα”, ό.π.

⁵⁹ Σημείωση ΕΟΔΜ/ΕΠΣΕ: Στην περίπτωση Celal μπορούν να προστεθούν αυτές του Αναστάσιου Μουράτη που δολοφονήθηκε κατά την διενέργεια αστυνομικού ελέγχου στις 20 Νοεμβρίου 1996 στη Λειβαδεία Βοιωτίας, καθώς και του Μαρίνου Χριστόπουλου στις 24 Οκτωβρίου του 2001 στο Ζεφύρι Αττικής.

⁶⁰ “Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα”, ό.π.

ρους των καταπατητών Ρομά, της ασύγγνωστης επί ετη αδράνειας πλειάδας καθ' ύλην και κατά τόπον αρμοδίων αρχών και της καταρράκωσης του κράτους δικαίου λόγω της ουσιαστικής αποστέρησης, στην περίπτωση ορισμένων συμπολιτών μας, όχι μόνο της περιουσίας τους αλλά και αυτού του δικαιώματος της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, συνυπάρχουν με άλλα, τουλάχιστον εξ' ίσου σοβαρά προβλήματα: την κοινωνική εξαθλίωση και την απόλυτη περιθωριοποίηση συμπολιτών μας Ρομά που διαβιούν σε εξευτελιστικές από κάθε άποψη συνθήκες, την εδραίωση ενός αισθήματος διαρκούς ανασφάλειας όσων τους περιορίζουν, την επαπειλούμενη εκδήλωση κρουσμάτων φυλετικής απέχθειας, την αναπόφευκτη ανυποληψία του κράτους και εν τέλει τον κίνδυνο της αυτοδικίας.

Όπως ο Συνήγορος του Πολίτη έχει εγγράφως επισημάνει κατά καιρούς με ευκαιρία τις αλληπάλληλες συσκέψεις που με πρωτοβουλία του άρχισαν να συγκαλούνται μεταξύ εμπλεκόμενων δημοσίων φορέων, της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αθηνών συμπεριλαμβανομένης, για τη μεταγκατάσταση του οικισμού των Ρομά Χαλανδρίου, προκειμένου να αμβλυθούν ή να αποσοβηθούν προσωρινά οι παραπάνω κίνδυνοι, παρίσταται αδήριτη ανάγκη να ενεργοποιηθούν άμεσα οι αρμόδιοι κατά νόμον δημόσιοι φορείς ώστε να είναι σε θέση να παράσχουν σε κάθε ενδιαφερόμενο μέρος ένα σαφές και δεσμευτικό χρονοδιάγραμμα υλοποίησης συγκεκριμένων μέτρων, ικανό να επανεδραιώσει τη χαμένη αξιοπιστία του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης απέναντι τόσο στους πολίτες ιδιοκτήτες ή περιοίκους όσο και στους ίδιους τους Ρομά. Τα μέτρα αυτά δεν επιτρέπεται σε καμμία περίπτωση να εξαντλούνται στην απλή καθ' οιονδήποτε τρόπο μετακίνηση των υπαρχόντων οικισμών.

Ακόμη και αν οι ιδιώτες ιδιοκτήτες των κατειλημμένων εκτάσεων και οι περίοικοι των οικισμών ενδιαφέρονται ευλόγως κυρίως για την απομάκρυνση των Ρομά, είναι προφανές ότι οι εμπλεκόμενοι δημόσιοι φορείς, είτε πρόκειται για τη κεντρική διοίκηση είτε για την τοπική αυτοδιοίκηση υπέχουν επί πλέον αφ' ενός το επιβαλλόμενο από το δημόσιο συμφέρον καθήκον επίλυσης του προβλήματος και όχι απλής μετάθεσής του σε άλλη περιοχή, και αφ' ετέρου το καθήκον σεβασμού και προστασίας της αξιοπρέπειας και των συνταγματικών δικαιωμάτων των Ρομά. Εν όψει του εκ των πραγμάτων επιβληθέντος μόνιμου πλέον χαρακτήρα της εγκατάστασης των Ρομά στις προαναφερθείσες περιοχές και –κυρίως– της δια των κρατικών παραλείψεων αλλά και δια θετικών ενεργειών δημοσίων φορέων, όπως οι τοπικοί δήμοι και εκπρόσωποι της κεντρικής διοίκησης (Α.Χ. Γραφείο Ποιότητας Ζωής του Πολιτικού Γραφείου του Πρωθυπουργού, εκπρόσωπος του Διυπουργικού Οργάνου για ζητήματα Ρομά

κλπ.), δημιουργίας στους Ρομά εύλογης προσδοκίας ότι πρόκειται να ληφθεί μέριμνα γι' αυτούς και ότι πάντως δεν θα εκδιωχθούν απλώς από την περιοχή, ο Συνήγορος του Πολίτη κρίνει, σε συμφωνία και με πρόσφατες δικαστικές αποφάσεις, ότι η βίαιη αποβολή των προσώπων αυτών επιτρέπεται μόνον εφόσον έχει προηγηθεί η λήψη εκ μέρους της Διοίκησης μέτρων για την κατάλληλη μετακίνησή τους σε άλλο χώρο, στον οποίο αυτοί θα μπορούν να διαμένουν νομίμως και υπό συνθήκες, οι οποίες θα ανταποκρίνονται σε στοιχειώδη πρότυπα υγιεινής και αξιοπρέπειας. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, επιβάλλεται η άμεση ενεργοποίηση των αρμόδιων κατά νόμον δημοσίων φορέων στην κατεύθυνση του σχεδιασμού και της υλοποίησης των μέτρων ειρηνικής μεταγκατάστασης των υφιστάμενων εντός των ορίων της Νομαρχιακής αυτοδιοίκησης Αθηνών οικισμών Ρομά σε κατάλληλους χώρους με κατάλληλες υποδομές.⁶¹

Παράλληλα, ο Συνήγορος του Πολίτη επιστούσε την προσοχή της Νομάρχη σε 2 σημεία. Πρώτον, το ότι η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση είναι κυρίως αρμόδια για θέματα προσωρινής εγκατάστασης πλανόδιων ομάδων πληθυσμού, βάση της υπ' αριθμ. Α5/696/25.4-11.5.83 κοινής απόφασης των Υπουργείων Εσωτερικών και Υγείας με τίτλο "Υγειονομική Διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανόδιων ομάδων."⁶² Δεύτερον, το ότι το θέμα επίλυσης του οικιστικού προβλήματος των Ρομά γινόταν όλο και πιο επείγον ένεκα των επερχόμενων Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 και του ενδιαφέροντος για την κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα που επιδεικνυαν διεθνείς οργανισμοί.⁶³

⁶¹ Αρ. Πρωτ. : 17724/00/2.2, 8 Μαρτίου 2001.

⁶² ΦΕΚ Β' 243. Η απόφαση αυτή παρουσιάζει δυο όψεις. Από τη μια θεσπίζει τη δημιουργία "χώρων οργανωμένης εγκατάστασης" με ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης (παροχή πόσιμου νερού, αποκομιδή σκουπιδιών κ.α), σύμφωνα με το Άρθρο 3 παρ. 4 και 5, από την άλλη όμως οι χώροι αυτοί πρέπει να είναι "...έξω από κατοικημένες περιοχές και σε ικανή απόσταση από το συγκεκριμένο σχέδιο ή από τις τελευταίες συνεχόμενες οικίες" (Άρθρο 3 παρ.1) και μακριά από "...αρχαιολογικούς χώρους, παραλίες τοπία φυσικής ομορφιάς εμφανή σημεία από κύριους δρόμους ή σε περιοχές που μπορεί να επηρεάσουν τη δημόσια υγεία (πηγές υδροληψίας πόσιμου νερού κτλ)" (Άρθρο 3 παρ 3). Σύμφωνα με το Συνήγορο του Πολίτη, η Υγειονομική αυτή Διάταξη είναι εφαρμόσιμη στο σύνολό της, πλην του Αρθρου 3 παρ 1. Η εφαρμογή του τελευταίου θα συνεπαγόταν μορφή κοινωνικού αποκλεισμού που αντίκειται στην απόλυτη αξία προστασίας του ανθρώπου, σύμφωνα με το Άρθρο 2 παρ 1 του Συντάγματος, αλλά και θα διαιώνιζε διακρίσεις βασισμένες σε φυλετικά κριτήρια, ενάντια στα Άρθρα 4 παρ 1 και 5 παρ 2 του Συντάγματος. Επιστολή προς τη Νομάρχη Αθηνών, ό.π.

⁶³ Επιστολή προς τη Νομάρχη Αθηνών, ό.π.

Ένα χρόνο αργότερα, σε επιστολή του στο Γενικό Γραμματέα Περιφέρειας Αττικής, ο Συνήγορος του Πολίτη σημείωνε ότι λόγω της χρόνιας και σχεδόν πλήρους περιθωριοποίησης των Ρομά, παρουσιάζεται αυξημένη παραβατικότητα στους καταυλισμούς τους. Για να συνεχίσει διαπιστώνοντας ότι:

“Δεν είναι βέβαια ζήτημα του παρόντος η αναζήτηση και καταλογισμός ηθικών ή νομικών ευθυνών για τη δημιουργία και –κυρίως– τη διαίωνιση και όξυνση της απαράδεκτης από κάθε σκοπιά κατάσταση των Ρομά στη χώρα μας και μάλιστα στην ίδια την πρωτεύουσα και τα περίχωρά της στην αρχή της νέας χιλιετίας. Όχι γιατί κάτι τέτοιο δεν είναι αναγκαίο, αλλά διότι η διακινδύνευση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, της κοινωνικής συνοχής και, ιδίως, της εθνικής μας αξιοπρέπειας ως κοινωνικού κράτους δικαίου, που σέβεται τους πολίτες του, είναι πλέον τέτοιου μεγέθους και τόσο άμεση, ώστε να προέχει από κάθε άποψη η άμεση λήψη μέτρων για την εκτόνωση της κατάστασης και την μεσοπρόθεσμη αποκατάσταση συνθηκών αξιοπρεπούς διαβίωσης των ευπαθών αυτών πληθυσμών και ομαλής συμβίωσής τους με τους περιόικους. Περιττεύει δε να υπενθυμίσουμε σχετικά, ως πρόσθετο λόγο επείγοντος, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον

διεθνών οργανισμών που φαίνεται να προσελκύει η σημερινή κατάσταση των ελλήνων Ρομά εν όψει της φιλοξενίας των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα.

Ο Συνήγορος του Πολίτη δεν αγνοεί, αλλ’ αντίθετα αναγνωρίζει και χαιρετίζει ως ιδιαζόντως θετικά τα μέτρα της ίδρυσης ειδικού διϋπουργικού οργάνου για ζητήματα Ρομά και της νομοθετικής πρόβλεψης χορήγησης στεγαστικών δανείων σε Ρομά καθώς και το προσωπικό ενδιαφέρον του Πρωθυπουργού και των μελών του Πολιτικού του Γραφείου για τα προβλήματά τους. Αξιοσημείωτη επίσης είναι και η ευαισθησία που έχουν επιδείξει σχετικά και ορισμένοι Δήμοι της πρωτεύουσας και της Περιφέρειας Αττικής. Γνωρίζετε πολύ καλά, ωστόσο, ότι η υλοποίηση των προαναφερθέντων μέτρων καθυστερεί ακόμη σημαντικά (δεν έχει λ.χ. εκδοθεί η αναγκαία για τη χορήγηση των δανείων υπουργική απόφαση ούτε έχουν καταγραφεί με σαφήνεια οι σχετικοί δικαιούχοι) και, σε κάθε περίπτωση, αναμένεται να έχει μικρή σχετικά επιρροή στην εκτόνωση των συσσωρευμένων προβλημάτων. Όσον αφορά δε το ειδικό ενδιαφέρον ή ευαισθησία που επιδεικνύονται από αρκετές πλευρές για τα προβλήματα των Ρομά, αυτά εκδηλώνονται συνήθως ευκαιριακά, εν όψει συγκεκριμένων, τοπικών προβλημάτων,

και, από τη φύση τους, δεν επαρκούν για τη συστηματική αντιμετώπιση των εκρηκτικών πλέον διαστάσεων του ζητήματος. Κυρίως, όμως, η αποτελεσματικότητα των όποιων μέτρων ή εκδηλώσεων γνησίου ενδιαφέροντος μέχρι σήμερα, φαίνεται να υπονομεύεται από την αδράνεια ή και την ευθέως αρνητική στάση των αρχών της τοπικής αυτοδιοίκησης, στις οποίες απόκειται είτε από τον νόμο (όπως στη περίπτωση των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων) είτε από τις περιστάσεις (όπως στη περίπτωση των δήμων) να τα υλοποιήσουν. Είναι έτσι χαρακτηριστικό ότι η προαναφερθείσα επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη προς τη Νομάρχη Αθηνών, όπου καταγράφονταν διεξοδικά συγκεκριμένα προβλήματα αλλά και τα συγκεκριμένα μέσα που παρέχει ο νόμος για την αντιμετώπισή τους, παραμένει ακόμη αναπάντητη. Ακόμη, όπως γνωρίζετε, η πρωτοβουλία του Συνηγόρου του Πολίτη να αποστείλει στον αρμόδιο εισαγγελέα -αλλά και σε εσάς τον ίδιο- τον φάκελο της υπόθεσης αυθαίρετης κατεδάφισης οικημάτων Ρομά από τον Δήμαρχο Ασπροπύργου το καλοκαίρι του 2000, δεν εμπόδισε αυτόν τον τελευταίο να επαναλάβει τις παράνομες κατεδαφίσεις και το επόμενο καλοκαίρι, υπό το ίδιο προσβλητικό για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια πρόσχημα της "καθαριότητας".⁶⁴ Επίσης χαρακτηριστική είναι και η αδυναμία του δημάρχου Χαλανδρίου να πείσει το οικείο Δημοτικό Συμβούλιο (βλ. πρακτικά της από 18.10.2001 συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου Χαλανδρίου) για την αναγκαιότητα μετεγκατάστασης του ευρισκομένου σε ιδιωτικές γαίες και σε άθλια κατάσταση οικισμού Ρομά όπισθεν του Νομισματοκοπείου σε ιδιόκτητο οικόπεδο, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει για άλλη μια φορά να καταρρεύσει η τριετής σχεδόν κοινή προσπάθεια του Δήμου, του Συνηγόρου του Πολίτη και άλλων δημοσίων αρχών για την διευθέτηση της όλης εκκρεμότητας.

Εν όψει όλων των ανωτέρω, ο Συνήγορος του Πολίτη, παρακινούμενος στην κατεύθυνση αυτή από το Γραφείο Ποιότητας Ζωής του Πολιτικού Γραφείου

⁶⁴ Σημείωση ΕΟΑΜ/ΕΠΣΕ: Σύμφωνα με το πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη στην υπόθεση κατεδάφισης οικιών Ρομά από τον Δήμο Ασπροπύργου τα καλοκαίρι του 2000, "...η σφόδρα πιθανολογούμενη διενέργεια υλικών πράξεων αποβολής των Ρομά από τις δημοτικές γαίες στις οποίες αυτοί ήταν εδώ και έτη καταυλισμένοι, δίχως την τήρηση της προβλεπόμενης από τις διατάξεις αυτές διαδικασία διοικητικής αποβολής, είναι καταφανώς παράνομη" (Πόρισμα στην υπόθεση υπ' αριθμ. 11128/2000, 26 Ιανουαρίου 2001, σ. 4). Το Πόρισμα διαβιβάστηκε στον Προϊστάμενο Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών, η υπηρεσία του οποίου άσκησε ποινική δίωξη και διεξάγει προανάκριση σε βάρος του Δημάρχου Ασπροπύργου. Διαβιβάστηκε επίσης στην Υπουργό Εσωτερικών και στο Γενικό Γραμματέα Περιφέρειας Αττικής, για την ενδεχόμενη λήψη πειθαρχικών διοικητικών μέτρων σε βάρος του Δημάρχου: Υπουργός και Περιφερειάρχης αγνόησαν το πόρισμα...

ου του Πρωθυπουργού και τον ειδικό σύμβουλο ΥΠΕΣΔΔΑ για τα ζητήματα Ρομά, έχει εναποθέσει όλες τις ελπίδες του για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων στη σημαντική χρηματοδοτική πρωτοβουλία του "Ολοκληρωμένου Προγράμματος," που αφορά συγκεκριμένες δράσεις των επί μέρους ενδιαφερομένων Δήμων της χώρας και εξελίσσεται υπό την εποπτεία των κατά τόπο αρμοδίων Γ.Γ. Περιφέρειας. Δεν σας κρύβω ότι, μαζί με τις ελπίδες του, ο Συνήγορος του Πολίτη τρέφει σοβαρή ανησυχία όσον αφορά την δυνατότητα της προσπάθειας αυτής να προσφέρει ουσιαστικές λύσεις σε ορατό χρόνο. Είναι αυτονόητο βέβαια ότι η επίλυση του γενικότερου προβλήματος της κοινωνικής θέσης των Ρομά στη χώρα μας, προϊόν πρακτικών κοινωνικής περιθωριοποίησης αιώνων, αποτελεί έναν μακροπρόθεσμο πολιτικό στόχο η επίτευξη του οποίου μόλις έχει ξεκινήσει. Οι εκρηκτικές διαστάσεις, όμως, που, όπως υπογραμμίσθηκε παραπάνω, έχουν προσλάβει τα προβλήματα με πρώτο αυτό της προσωρινής έστω εγκατάστασης και στέγασης σε συγκεκριμένες περιοχές, υποδεικνύουν εμφατικά την ανάγκη της εκ παραλλήλου λήψης συγκεκριμένων άμεσων και μεσοπρόθεσμων μέτρων. Εύλογο είναι, λοιπόν, ο ατύπως αναφερόμενος χρονικός ορίζοντας των 5 και πλέον ετών για την υλοποίηση του "Ολοκληρωμένου Προγράμματος", εν όψει μάλιστα της γνωστής βραδυπορίας των ενεργειών της δημόσιας διοίκησης στη χώρα μας, να φαντάζει δυσσιώνα μακρινός.⁶⁵

δ. Διεθνείς Οργανισμοί

Όργανα όλων σχεδόν των διεθνών οργανισμών στους οποίους συμμετέχει η Ελλάδα έχουν ασχοληθεί με την κατάσταση των Ρομά στη Ελλάδα. Έτσι, σύμφωνα με την έκθεση του **Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης** για το 2000,

"Η κατάσταση των Ρομ εμπνέει ιδιαίτερη ανησυχία σε δύο κράτη μέλη της ΕΕ, την Ιταλία και την Ελλάδα [...]"

Σύμφωνα με την έκθεση της ΜΚΟ Human Rights Watch (2001), στην Ελλάδα η κοινότητα των Ρομ υφίσταται άσχημη μεταχείριση, και συγκεκριμένα εκδιώκεται βίαια από τα περίχωρα της Αθήνας ενόψει της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, καθώς και από άλλες πόλεις (Θεσσαλονίκη), χωρίς να ασκούνται διώξεις γι' αυτές τις βιαιοπραγίες και χωρίς να έχουν προταθεί σε αυτές τις εκδιωκόμενες κοινότητες δίκαιες λύσεις επανεγκατάστασης. Εκτός από τις αναγκαστικές εκδιώξεις, οι Ρομ πέφτουν συχνά θύματα αστυνομικής

⁶⁵ Επιστολή προς το Γενικό Γραμματέα Περιφέρειας Αττικής, Αρ. Πρωτ.: 17274/00/2.3, 26 Φεβρουαρίου 2002, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_13_03_02.rtf

βίας και πολλοί από αυτούς , αν και ζούσαν ανέκαθεν στην Ελλάδα, δεν έχουν την ελληνική υπηκοότητα .”⁶⁶

Τον Ιούνιο του 2001, η Josephine Verspaget, Πρόεδρος της **Ομάδας Εμπειρογνομόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ρομά/Τσιγγάνους** (Specialist Group on Roma/Gypsies) πραγματοποίησε τριήμερη επίσκεψη σε καταυλισμούς Ρομά στην ευρύτερη περιοχή των Αθηνών και συνάντηση με εκπροσώπους κοινοτήτων Ρομά από διάφορα μέρη της Ελλάδας, μετά από πρόσκληση των ΕΟΔ-Μ και ΕΠΣΕ. Στο τέλος της επίσκεψης δήλωσε σε ελληνικά ΜΜΕ:

“Υπάρχουν συνθήκες θεομοθετημένου apartheid για πολλούς Ρομά, όταν τους εγκαθιστούν διά της βίας σε απομονωμένες περιοχές μακριά από την υπόλοιπη κοινωνία. Ακόμα και ο Συνήγορος

⁶⁶ Σχέδιο Έκθεσης για την Κατάσταση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 27 Απριλίου 2001, σ. 70. Το κείμενο (στα Ελληνικά) είναι διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.europarl.eu.int/meetdocs/committees/libe/20010619/438240el.pdf>

του Πολίτη συμφώνησε ότι η εγκατάσταση των Ρομά σε τέτοιες περιοχές, όπως στα Σπάτα, σε εφαρμογή του άρθρου 3.1 υπουργικής απόφασης του 1983, αποτελεί μορφή θεομοθετημένου apartheid.⁶⁷ Αποτελεί επίσης διάκριση το γεγονός ότι οι Ρομά που εγκαταστάθηκαν στα Σπάτα ήταν εγκατεστημένος πληθυσμός, επομένως η εφαρμογή εκείνης της απόφασης apartheid τους μετέτρεπε στην πραγματικότητα και αυτούς σε ‘νομάδες’. Την ίδια στιγμή, έχουν εγκατασταθεί από τον περασμένο Οκτώβριο χωρίς κανένα έγγραφο ιδιοκτησίας ή μισθωτήριο των ακινήτων, σε πρώην χωματερή αποβλήτων του ΝΑΤΟ, μολυσμένη ενδεχομένως από τοξικά απόβλητα. Δεν υπάρχει ηλεκτρικό ρεύμα,

⁶⁷ Σημείωση ΕΟΔΜ/ΕΠΣΕ: Η διάταξη αυτή αναφέρει: “Οι χώροι οργανωμένης εγκατάστασης των πλανοδίων νομάδων (αθιγγάνων, κτλ) που θα καθορισθούν, σύμφωνα με το άρθρο 2 της παρούσας, πρέπει να βρίσκονται έξω από κατοικημένες περιοχές και σε ικανή απόσταση από το εγκεκριμένο σχέδιο ή από τις τελευταίες συνεχόμενες κατοικίες.” (κοινή υπουργική απόφαση αρ. Α5/696/25.4-11.5.83 των Υπουργών Εσωτερικών και Υγείας με τίτλο “Υγειονομική Διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανοδίων νομάδων”, ΦΕΚ Β’ 243)

παιδική χαρά για τα παιδιά, που έχουν επίσης στερηθεί τη μόρφωσή τους, καθώς δεν υπάρχουν δημόσιες συγκοινωνίες ούτε και ειδικά λεωφορεία για τους μαθητές, ενώ ο οικισμός απέχει 5 χλμ από το τελευταίο σπίτι των Σπάτων και 1,5 χλμ από αυτήν

την απόσταση είναι χωματόδρομος. Η κυβέρνηση παραδέχτηκε ότι αυτός ο οικισμός ήταν λάθος και προσπάθησε να ρίξει το φταίξιμο στις τοπικές αρχές. Όμως η κεντρική κυβέρνηση χρηματοδότησε με συνολικά 84 εκατομμύρια δρχ. αυτή τη μεταγκατάσταση, επομένως φέρει εξίσου την ευθύνη.”

Ας σημειωθεί ότι η J. Verspaget έκανε τα σχόλια αυτά για τον καταυλισμό των Σπάτων, για τον οποίο η ελληνική κυβέρνηση έχει χρηματοδοτήσει κάποια έργα υποδομής. Η κατάσταση είναι πολύ χειρότερη σε καταυλισμούς στους οποίους, εδώ και χρόνια, δεν έχει γίνει κανένα έργο υποδομής:

“Στον Ασπρόπυργο, είδα ένα από τα χειρότερα μέρη που έχω επισκεφθεί στη ζωή μου –και έχω βρεθεί σε πολλούς προσφυγικούς καταυλισμούς στην Αφρική και την Ασία. Είναι ντροπή να ζουν οι Ρομά σε τέτοιες συνθήκες στη μέση ενός σκουπιδότοπου: χωρίς νερό, χωρίς ηλεκτρικό, ξυπόλυτα παιδιά με δερματοπάθειες και χωρίς πρόσβαση σε σχολείο. Και πάλι, η κυβέρνηση έριξε το φταίξιμο στις τοπικές αρχές, όμως τους θύμισα ότι η κεντρική κυβέρνηση είναι εκείνη που είναι υπόλογη για την υλοποίηση των διεθνών προτύπων για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στην περιοχή γύρω από το Ολυμπιακό Στάδιο, όπου πρόκειται να γίνουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004, υπάρχουν ‘Χαλκιδάιοι’ Ρομά που είναι εγκατεστημένοι εκεί επί 50 χρόνια, επίσης σε άθλιες συνθήκες. Έχουν έτσι ιστορικό δικαίωμα να μετεγκατασταθούν σε κοντινή περιοχή που να τους είναι αποδεκτή και με ευπρεπείς κατοικίες, και όχι να σταλούν σε μακρινές περιοχές όπως τα Σπάτα. Η κυβέρνηση υποσχέθηκε ότι θα βοηθήσει να βρεθούν τέτοιοι χώροι και ότι θα τους χορηγήσει δάνεια με ευνοϊκούς όρους για να χτίσουν τα σπίτια τους, ως μέρος ενός νέου φιλόδοξου προγράμματος, η αποτελεσματικότητα του οποίου, όμως, μένει να αποδειχθεί στην εφαρμογή του. Έχουμε ζητήσει επίσης από την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να διερευνήσει αυτές τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, περιλαμβανομένου του γεγονότος ότι ορισμένοι Ρομά είναι ανιθαγενείς, δηλαδή παράνομοι στην ίδια τους τη χώρα, ενώ άλλοι δεν έχουν πιστοποιητικά απορίας που θα τους έδιναν πρόσβαση σε κοινωνικά κονδύλια, καθώς η γραφειοκρατία τους ζητά τόσο πολλά έγγραφα, και τους στέλνει από γραφείο σε γραφείο, ώστε τους αποθαρρύνει. Πρέπει να παραδεχτώ ότι

συγκλονίστηκα από τις συνθήκες διαβίωσης των Ρομά που επισκέφθηκα εδώ.”⁶⁸

Η J. Verspaget δεν ήταν η μόνη εκπρόσωπος διεθνούς οργανισμού που προέβη σε τόσο δυσμενή σχόλια για την κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα, μετά από επίτοπια έρευνα. Επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στο θέμα των εξώσεων των Ρομά, ο **Υπατος Αρμοστής του ΟΑΣΕ (Οργανισμού για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη) για τις Εθνικές Μειονότητες (HCNM OSCE)** -εκπρόσωπος του οποίου, με φροντίδα των ΕΟΔΜ και ΕΠΣΕ, επισκέφθηκε καταυλισμούς Ρομά σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη το Μάιο 1999- παρατήρησε τα εξής:

“Η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα ερμηνεύοντας το Άρθρο 11(1) του ICESCR (Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα)⁶⁹ σχετικά με το δικαίωμα στη στέγαση, τόνισε ιδιαίτερα ότι “οι περιπτώσεις υποχρεωτικής εξώσης είναι *prima facie* (δηλ. εκ πρώτης όψεως) ασύμβατες προς τις πρόνοιες του Συμφώνου και μπορούν να δικαιολογηθούν μόνο στις πλέον εξαιρετικές συνθήκες και σύμφωνα με τις σχετικές αρχές του διεθνούς δικαίου.”⁷⁰

Αν και το ICESCR δεν παραβιάζεται από όλες τις υποχρεωτικές εξώσεις, αυτές είναι γενικά ασύμβατες προς το δικαίωμα επαρκούς στέγασης όταν άτομα απομακρύνονται παρά τη θέλησή τους από τα σπίτια όπου ζουν, “χωρίς εξασφάλιση και πρόσβαση σε κατάλληλες μορφές νομικής ή άλλης προστασίας.”⁷¹ Η Επιτροπή έχει επίσης υποδείξει ότι οι εξώσεις “δεν πρέπει να έχουν σαν αποτέλεσμα να μένουν τα άτομα άστεγα ή ευάλωτα σε πα-

⁶⁸ Η δήλωση της κ. Verspaget είναι διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_13_06_01.rtf

69

“Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβίωσης ανεκτό για τον ίδιο και την οικογένειά του, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης διατροφής, ενδυμασίας και κατοικίας, συγχρόνως δε και το δικαίωμα της συνεχούς βελτιώσεως των συνθηκών διαβίωσής του. Τα Κράτη θα λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για τη διασφάλιση του δικαιώματος αυτού, αναγνωρίζοντας στην περίπτωση αυτή την ουσιώδη σημασία της διεθνούς συνεργασίας, που βασίζεται στην ελεύθερη συναίνεση.”

⁷⁰ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 4: the right to adequate housing, UN Doc. E/1992/23, στην παράγραφο 18.

⁷¹ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 7: The right to adequate housing (Article 11.1 of the Covenant): forced evictions, 1997, παράγραφος 4.

ραβιάσεις άλλων ανθρώπινων δικαιωμάτων. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι θιγόμενοι δεν είναι σε θέση να φροντίσουν οι ίδιοι, το Κράτος Μέλος πρέπει να λάβει όλα τα κατάλληλα μέτρα, στο μέγιστο των διαθέσιμων σε αυτό μέσων, για να διασφαλίσει ότι διατίθεται επαρκής εναλλακτική στέγαση, μετεγκατάσταση ή πρόσβαση σε καλλιεργήσιμη γη, ανάλογα με την περίπτωση.⁷²

Όπως διαπιστώθηκε, μια σημαντική συνέπεια των διαφόρων στεγαστικών διλημάτων που αναφέρθηκαν πιο πάνω, είναι ότι πολλοί Ρομά ζουν σε συνθήκες οι οποίες είναι νομικά ανεπίτρεπτες. Το γεγονός ότι δεν έχουν καθορισμένο νομικό καθεστώς μπορεί να έχει βαθύτατα επιβλαβείς επιπτώσεις ουσιαστικά σε κάθε πτυχή της ζωής τους, από την ικανότητα των παιδιών να παρακολουθήσουν το σχολείο μέχρι τη δυνατότητα των ενηλίκων να ψηφίσουν. Σε μερικές χώρες και υπό ορισμένες συνθήκες, η παράνομη εγκατάσταση μπορεί να εκθέσει τους Ρομά σε ποινικές κυρώσεις. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες ολόκληρες κοινότητες αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της εξώσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι διαδεδομένες διακρίσεις κατά των Ρομά έχουν συχνά συντελέσει στο να αποτραπούν οι άλλες κοινότητες από το να δεχτούν τους εκτοπισμένους Ρομά.

Η εμπειρία των κοινοτήτων Ρομά σε αρκετές περιοχές της Ελλάδας αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του φαινομένου. Το καλοκαίρι του 1998, ο Δήμαρχος του Ευόσμου Θεσσαλονίκης διέταξε την εξώση περίπου 3.500 Ρομά από μια περιοχή στην οποία μερικοί κατοικούσαν επί 30 χρόνια. Προφανώς, τα εντάλματα για τις εξώσεις είχαν εκδοθεί το 1997, αλλά η εφαρμογή τους είχε αναβληθεί γιατί δεν υπήρχε εναλλακτική τοποθεσία εγκατάστασης. Μετά την απειλή μιας τοπικής ΜΚΟ, του Δικτύου DROM, ότι θα μηνύσει τη νομαρχία, αποφασίστηκε να γίνει μετεγκατάσταση των Ρομά στο χώρο ενός παλιού στρατοπέδου που είχε προσφερθεί από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Σύμφωνα με τους εκπροσώπους του Δικτύου DROM, αυτή η απόφαση ελήφθη τον Ιούνιο του 1997, καμία όμως πρόοδος δεν σημειώθηκε στην προετοιμασία του χώρου για περισσότερο από ένα χρόνο – γεγονός που το Δίκτυο DROM αποδίδει στην αντίθεση των τοπικών δημάρχων.⁷³ Στο μεταξύ, το καλοκαίρι του 1998,⁷⁴ έγινε εξώση στους Ρο-

μά οι οποίοι τελικά εγκαταστάθηκαν κατά μήκος του Γαλλικού ποταμού. Η κεντρική κυβέρνηση έχει δρομολογήσει την προετοιμασία της υποδομής για το νέο χώρο. Τα αρχικά σχέδια σύμφωνα με τα οποία τα πρώτα στάδια της μετεγκατάστασης θα άρχιζαν το Σεπτέμβριο του 1999 έχουν αναβληθεί μέχρι τον Μάρτιο του 2000.⁷⁵

Στις 16 Φεβρουαρίου 1999, οι αρχές στον Ασπρόπυργο, μια πόλη περίπου 30 χλμ. νοτιοδυτικά της Αθήνας, πυρπόλησαν τα σπίτια αρκετών οικογενειών Ρομά στον παράνομο οικισμό της Νέας Ζωής.⁷⁶ Περίπου 100 οικογένειες Ρομά –μερικές από τις οποίες για περίπου δέκα χρόνια ζούσαν στην Νέα Ζωή. Το πρωί της 16^{ης} Φεβρουαρίου, έξι αντιπρόσωποι της δημοτικής αρχής, συμπεριλαμβανομένου και του Αντιδημάρχου καθώς και περίπου δώδεκα ντόπιοι αστυνομικοί μπήκαν στη Νέα Ζωή. Σύμφωνα με τις αναφορές, ανήγγειλαν ότι πέντε από τα παραπήγματα έπρεπε να εκκενωθούν γιατί θα καταστρέφονταν άμεσα. Αυτά ισοπεδώθηκαν από μπουλντόζες και αργότερα τα απομεινάρια πυρπολήθηκαν. Οι κάτοικοι λένε ότι πληροφορήθηκαν ότι και τα υπόλοιπα παραπήγματα θα καταστρέφονταν διότι κι αυτά είχαν χτιστεί παράνομα. Σύμφωνα με πληροφορίες, ο Δήμαρχος Ασπρόπυργου ισχυρίστηκε ότι πολλοί κάτοικοι που δεν ήταν Ρομά είχαν υπογράψει έκκληση με την οποία ζητούσαν να φύγουν οι Ρομά από την περιοχή.⁷⁷

Αυτό το γεγονός συνέβη μετά από μίαν περίοδο ανεπιτυχών προσπαθειών να διαμορφωθεί ένα γενικά αποδεκτό σχέδιο για τις οικογένειες Ρομά στην τοποθεσία της Νέας Ζωής. Το 1997, οι τοπικές αρχές λέγεται ότι παρότρυναν τους κατοίκους να μεταφερθούν στον καταυλισμό των Άνω Λιοσίων σε γειτονικό δήμο, χωρίς όμως να τους εξασφαλίσουν στέγαση εκεί. Οι Ρομά αρνήθηκαν υποστηρίζοντας ότι το προτεινόμενο οικοπέδο, το οποίο βρισκόταν δίπλα σε μια χωματερή, είχε χειρότερες συνθήκες από την τοποθεσία όπου κατοικούσαν. Επιπλέον, τα παιδιά τους θα ήσαν μακρύτερα από το σχολείο στο οποίο μερικά φοιτούσαν. Σύμφωνα με τις πληροφορίες, ο Δήμαρχος είπε ότι δεν υπήρχαν διαθέσιμα οικοπέδα στον Ασπρόπυργο για ένα νέο οικισμό Ρομά. Παρά τις προσπάθειες των αρχών να εξασφαλίσουν ένα κατάλληλο χώρο μετεγκατάστα-

⁷² ό.π., στην παράγραφο 17.

⁷³ Βλ. U.S. Department of State, Greece Country Report on Human Rights Practices for 1998, February 1999.

⁷⁴ Σύμφωνα με τους εκπροσώπους του Δικτύου DROM και τους Ρομά που μίλησαν στην αντιπροσωπεία μας, η αστυνομία πήγε στον οικισμό των Ρομά και απείλησε τους κατοίκους με πρόστιμα αν δεν έφευγαν μέσα σε 24 ώρες. Συνεντεύξεις, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα, 23 Μαΐου 1999.

⁷⁵ Συνέντευξη, Αθήνα, Ελλάς, 24 Μαΐου 1999.

⁷⁶ Υπάρχουν αντικρουόμενες αναφορές ως προς τη φύση και τη χρονική στιγμή της ειδοποίησης των κατοίκων αυτών. Η επικεφαλής ενός από τα νοικοκυριά που κάηκαν είπε στην αντιπροσωπεία μας ότι η οικογένειά της είχε λάβει ειδοποίηση ότι το σπίτι της θα γκρεμιζόταν μια μέρα πριν από την έφοδο. Συνέντευξη, Ασπρόπυργος, Ελλάς, 22 Μαΐου 1999.

⁷⁷ Βλ. Activity Report of the GHM Roma Office, Greek Helsinki Monitor Report to ERRC No 54: 9/4/1999, Φεβρουάριος 1999

σης, οι γραφειοκρατικές καθυστερήσεις είχαν εμποδίσει την εφαρμογή αυτού του σχεδίου.⁷⁸

Μετά την ισοπέδωση των πέντε παραπηγμάτων, τέσσερις από τις πέντε οικογένειες ξανάχτισαν παράγκες στα σημεία όπου βρίσκονταν τα παλιά τους σπίτια. Παρόλο που οι τοπικές αρχές είχαν απειλήσει ότι θα κατέστρεφαν οποιαδήποτε νέα κτίσματα στο σημείο που βρίσκονταν εκείνα που είχαν ισοπεδωθεί, απέφυγαν να το κάνουν, ανταποκρινόμενες όπως φαίνεται στην πίεση των ΜΚΟ και μιας Βουλευτή οι οποίοι είχαν αναλάβει την υπόθεση των Ρομά της Νέας Ζωής.

Μέχρι το Δεκέμβριο 1999, δεν είχε καταστεί δυνατό να βρεθεί ένα κατάλληλο οικόπεδο για τη μετεγκατάσταση των οικογενειών Ρομά. Το Υπουργείο Γεωργίας συμφώνησε να δώσει στη νομαρχία ένα οικόπεδο που έχει στην ιδιοκτησία του γι' αυτό το σκοπό, λέγεται όμως ότι ο νομάρχης αρνήθηκε να υπογράψει την επίσημη αίτηση για την έκταση, φοβούμενος προφανώς την αντίδραση των τοπικών δημάρχων. Παρά τις προσπάθειες ενός συμβούλου του Πρωθυπουργού να δοθεί λύση στο αδιέξοδο αυτό, δεν κατέστη δυνατό να βρεθεί λύση.⁷⁹

Η εμπειρία αυτών και άλλων οικισμών Ρομά στην Ελλάδα υπογραμμίζει ένα πρόβλημα που χαρακτηρίζει πολλές χώρες: η αποτελεσματικότητα οποιασδήποτε πολιτικής σχετικής με τους Ρομά προϋποθέτει τη συνεργασία πολλαπλών επιπέδων της κυβέρνησης. Έτσι, ακόμα και μια φωτισμένη προσέγγιση μερικών κρατικών λειτουργών μπορεί να βραχυκυκλωθεί και συχνά γίνεται αυτό από δύστροπες τοπικές αρχές. Όμως η ευθύνη για την ανεπαρκή εφαρμογή πολιτικής δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά στις τοπικές αρχές. Σε ορισμένες χώρες οι οποίες έχουν αναλάβει πρωτοβουλίες να αναπτύξουν συνολικές πολιτικές για τους Ρομά, οι κρατικοί λειτουργοί που διορίζονται για να υλοποιήσουν αυτές τις πολιτικές ενεργούν χωρίς την αναγκαία υποστήριξη από τα ανώτατα επίπεδα της κυβέρνησης. Για να είναι αποτελεσματικοί, οι κρατικοί λειτουργοί χρειάζονται την υποστήριξη τόσο της κεντρικής ηγεσίας της χώρας όσο και των τοπικών αξιωματούχων.

Οι Γιατροί του Κόσμου, μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση που δραστηριοποιείται στην Ελλάδα, εμβολιάζει συστηματικά τους Ρομά κατά της λύσσας, λόγω σχετικού κινδύνου από τις συνθήκες ανθυγιεινής εργασίας τους. Η ύπαρξη αυτού του προγράμματος υποδηλώνει ότι το σύστημα δημόσιας υγείας δεν καλύπτει αυτή την ανάγκη. Σε αρκετές

⁷⁸ ό.π.

⁷⁹ Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι, τηλεφωνική συνέντευξη, Δεκέμβριος 1999.

χώρες, μεταξύ των οποίων η Ελλάδα και η Σλοβακία, το δικαίωμα ψήφου εξαρτάται από προϋποθέσεις σχετικές με την κατοικία που πολλοί Ρομά δύσκολα πληρούν. Αρκετοί Ρομά δεν γνωρίζουν στοιχειωδώς τους νόμους με αποτέλεσμα να μην έχουν ή να μη γνωρίζουν πώς να αποκτήσουν τα απαραίτητα πιστοποιητικά. Μερικοί Ρομά αντιμετωπίζουν την άρνηση των υπεύθυνων αρχών όταν επιχειρούν να εγγραφούν.⁸⁰

Προβλήματα στις σχέσεις των Ρομά με τις δημοτικές αρχές, την αστυνομία καθώς και μια σειρά περιπτώσεων διακρίσεων σε βάρος τους έχουν εισηγηθεί και από την **Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI)** του **Συμβουλίου της Ευρώπης**, η οποία, στη "Δεύτερη Έκθεσή της για την Ελλάδα" του 1999/2000⁸¹, διαπίστωνε ότι:

"Υπάρχουν συνεχείς αναφορές σύμφωνα με τις οποίες Ρόμα/Τσιγγάνοι, Αλβανοί και άλλοι μετανάστες υπήρξαν επανειλημμένως θύματα παράνομης συμπεριφοράς εκ μέρους της ελληνικής αστυνομίας. Οι Ρόμα/Τσιγγάνοι, ιδιαίτερα, φέρονται συχνά ως θύματα υπερβολικής χρήσης βίας -με μοιραίες κάποιες φορές συνέπειες-, κακομεταχείρισης και υβριστικής συμπεριφοράς από την αστυνομία. Οι επιπλεκτικοί αστυνομικοί έλεγχοι σε βάρος των μελών αυτών των ομάδων είναι σύννηθες φαινόμενο. Φαίνεται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι υποθέσεις αυτές αποτελούν αντικείμενο επιφανειακής έρευνας της όποιος τα αποτελέσματα στερούνται διαφάνειας. Η πλειοψηφία αυτών των συμβάντων δεν συνοδεύονται από κατάθεση μήνυσης εκ μέρους του θύματος. Συμβαίνει όμως, ακόμα και όταν το θύμα προσφεύγει στη δικαιοσύνη, να δεχτεί πιέσεις με σκοπό να παραιτηθεί της έγκλησης. Η ECRI δίνει έμφαση στο γεγονός ότι υπάρχει επιτακτική ανάγκη βελτίωσης της αντιμετώπισης από τους εσωτερικούς ή εξωτερικούς μηχανισμούς ελέγχου των κατηγοριών για την πρακτική της αστυνομίας απέναντι στα μέλη των μειονοτικών ομάδων. Γι' αυτό η ECRI σημειώνει με ενδιαφέρον

80

Υπατος Αρμοστής του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες, Έκθεση για την Κατάσταση των Ρομά και Σίντι στην Περιοχή του ΟΑΣΕ (Αημοσιεύτηκε στις 7 Απριλίου 2000), σσ. 83, 93, 115-118, 121, και 159. Τα αποσπάσματα για την Ελλάδα είναι διαθέσιμα στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.greekhelsinki.gr/pdf/hcnm-roma-greece-2000-greek.rtf>

⁸¹ Η Έκθεση ολοκληρώθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1999 και δημοσιοποιήθηκε στις 27 Ιουνίου 2000. Τα αποσπάσματα της Έκθεσης που αφορούν τους Ρομά είναι διαθέσιμα στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.greekhelsinki.gr/pdf/ECRI-roma-greece-1999-greek.rtf>

την πρόσφατη συγκρότηση σώματος για την εξέταση των κατηγοριών που αφορούν τις πιο σοβαρές περιπτώσεις παράνομης συμπεριφοράς της αστυνομίας και τονίζει ότι η συγκεκριμένη αρχή πρέπει να είναι ανεξάρτητη και προσιτή στα μέλη των μειονοτικών ομάδων.⁸²

Όπως σημειώθηκε στην πρώτη έκθεση της ECRJ ο πληθυσμός των Ρόμα/Τσιγγάνων στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα ευάλωτος σε μειονεκτική μεταχείριση, στον κοινωνικό αποκλεισμό και σε κρίσεις σε πολλούς τομείς. Σύμφωνα με την Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΓΓΕΕ), που είναι δημόσιος οργανισμός, το 1998 ο πληθυσμός των τσιγγάνων υπολογιζόταν μεταξύ 150.000 και 200.000 άτομα. Ανεπίσημες πηγές δίνουν μεγαλύτερους αριθμούς. Σχεδόν το μισό τμήμα του πληθυσμού των Ρόμα/Τσιγγάνων είναι μόνιμα εγκατεστημένοι, κυρίως στην περιοχή των Αθηνών. Το άλλο μισό είναι νομαδικό. Πάντως, ο αριθμός των Ρόμα/Τσιγγάνων που μετακινείται στην χώρα βρίσκεται σε σταθερή πτώση στο βαθμό που οι οικογένειες εγκαθίστανται σε παράγκες στην περιφέρεια των μεγάλων πόλεων. Όσον αφορά τη θρησκεία, η πλειονότητα των Ρόμα της δυτικής Θράκης είναι μου-

σουλμάνοι ενώ σε άλλες περιοχές η πλειοψηφία τους είναι ελληνορθόδοξοι.⁸³

Οι Ρόμα/Τσιγγάνοι, που ζουν σε καταυλισμούς, αντιμετωπίζουν συχνά ιδιαίτερα σκληρές συνθήκες διαβίωσης. Στην διάρκεια των τελευταίων χρόνων, συμπεριλαμβανομένου του 1999, μερικοί δήμοι εκδιώξαν τις κοινότητες Ρόμα/Τσιγγάνων από τους καταυλισμούς στους οποίους ζούσαν από καιρό και χωρίς να τους προμηθεύσουν, σε κάποιες περιπτώσεις, εναλλακτική στέγη. Το αποτέλεσμα ήταν μερικές φορές να εκδιώκονται οι Ρόμα/Τσιγγάνοι από κάθε μέρος στο οποίο επεδίωκαν να εγκατασταθούν. Αυτές οι εκδιώξεις συνοδεύτηκαν κάποιες φορές από καταστροφή και εμπρησμό των σπιτιών, απειλές και προσβολές εκ μέρους των τοπικών αρχών και των δημοτικών υπαλλήλων, και με την απουσία, προφανώς, αστυνομικής επέμβασης. Η ECRJ προτρέπει τις ελληνικές αρχές να ασχοληθούν άμεσα με αυτά τα προβλήματα.⁸⁴

Υπάρχουν αναφορές σύμφωνα με τις οποίες οι Ρόμα/Τσιγγάνοι είναι αποκλεισμένοι από πολλά δικαιώματα και προνόμια που συνδέονται κανονικά με την ιθαγένεια. Ο βαθμός ένταξης των Ρό-

⁸² Δεύτερη Έκθεση ..., παρ. 24.

⁸³ ό.π., παρ 31.

⁸⁴ ό.π., παρ 32.

μα/Τσιγγάνων στο σύστημα κοινωνικών παροχών είναι ιδιαίτερα χαμηλός. Η μεγάλη πλειοψηφία των Ρόμα/Τσιγγάνων, που ζουν στους καταυλισμούς, δεν είναι ασφαλισμένη, δεδομένου ότι δεν μπορούν ή δεν θέλουν να πληρώσουν τις απαιτούμενες εισφορές. Όπως όλοι οι Έλληνες πολίτες, οι άποροι Ρόμα/Τσιγγάνοι έχουν δικαίωμα δωρεάν περιθαλψής. Φαίνεται όμως πως οι περισσότεροι αγνοούν τα δικαιώματά τους. Πρόσθετη δυσκολία είναι το γεγονός ότι ορισμένοι δήμοι αρνούνται να εγγράψουν στα μητρώα τους αυτούς τους Ρόμα/Τσιγγάνους που επιθυμούν να αλλάξουν τόπο διαμονής. Παρόλα αυτά, ορισμένοι δήμοι τους ενθαρρύνουν να εγγραφούν στα μητρώα τους.⁸⁵

Υπάρχουν επίσης αναφορές που σημειώνουν ότι οι Ρόμα/Τσιγγάνοι είναι θύματα διακρίσεων σε διάφορους τομείς της δημόσιας ζωής. Παραδείγματος χάριν, όταν θέλουν να νοικιάσουν σπίτι. Τους απαγορεύουν την είσοδο κάποιες φορές σε δημοσίους χώρους, όπως οι ντισκοτέκ, οι καφετέριες, τα μπαρ κλπ. Είναι συχνά στόχος διακριτικής μεταχείρισης, και κάποιες φορές βίας και ύβρεων εκ μέρους της αστυνομίας. Εξάλλου, η ανεπάρκεια των εκπαιδευτικών δομών συντείνει στην αύξηση του αναφαλθιτισμού και του χαμηλού ποσοστού σχολικής φοίτησης, που παρατηρείται στους πληθυσμούς των Ρόμα/Τσιγγάνων που ζουν σε καταυλισμούς.⁸⁶

Οι ελληνικές αρχές συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο την ανάγκη βελτίωσης της κατάστασης των Ρόμα/Τσιγγάνων. Το 1996, υιοθετήθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα ένα πλήρες κυβερνητικό πρόγραμμα δράσης που αποβλέπει στην εξάλειψη των εμποδίων για την κοινωνική ενσωμάτωση των Ρόμα/Τσιγγάνων και στη βελτίωση της συμπεριφοράς του πληθυσμού απέναντι στα μέλη αυτής της μειονοτικής ομάδας. Αυτό το πρόγραμμα προσφέρει ένα πλαίσιο για την υιοθέτηση ειδικών προγραμμάτων των οποίων η εκτέλεση επιβαρύνει τις τοπικές αρχές των περιφερειών όπου ζουν οι κοινότητες Ρόμα/Τσιγγάνων. Αυτά τα προγράμματα αφορούν μεταξύ άλλων την κατοικία, την εκπαίδευση, την υγεία, την επαγγελματική κατάρτιση και την εργασία, τον πολιτισμό και την άθληση. Η ECRl χαιρετίζει την υιοθέτηση αυτής της συνολικής στρατηγικής προς όφελος της κοινωνικής ένταξης των Ρόμα/Τσιγγάνων, όπως επίσης και τις πρωτοβουλίες στα πλαίσια αυτής της πολιτικής. Αναφέρουμε, για παράδειγμα, τα σεμινάρια με στόχο την ευαισθητοποίηση των δημοσίων υπαλλήλων, των αστυνομικών, και των εκπαιδευτικών στα προβλήματα των Ρόμα, ένα πρόγραμμα το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών και που έδωσε την ευκαιρία στα όργανα της διοίκησης

⁸⁵ ό.π., παρ 33.

⁸⁶ ό.π., παρ 34.

να αποκτήσουν τις κατάλληλες βάσεις για τη βελτίωση της ζωής των Ρόμα/Τσιγγάνων· ή ακόμα, ένα πρόγραμμα το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, με στόχο την ένταξη των παιδιών Ρόμα/Τσιγγάνων σε σχολεία σχεδόν παντού σε όλη τη χώρα. Σύμφωνα με τις αρχές, αυτά τα εκπαιδευτικά προγράμματα επέτρεψαν να αυξηθεί κατά 30% το ποσοστό των παιδιών Ρόμα/Τσιγγάνων που πηγαίνουν σε σχολεία. Η ECRl ενθαρρύνει τις ελληνικές αρχές να πολλαπλασιάσουν τέτοιου είδους πρωτοβουλίες και να ελέγχουν την αποτελεσματικότητά τους. Από αυτή την άποψη, η ECRl ελπίζει ότι τα διάφορα αρμόδια υπουργεία θα διαθέσουν πιστώσεις για να διευκολύνουν την έναρξη εφαρμογής ενός προγράμματος δράσης και ότι η διυπουργική επιτροπή, που θα κληθεί να επιτηρήσει και να συντονίσει την εφαρμογή αυτού του προγράμματος, θα διοριστεί επίσημα το συντομότερο δυνατό.⁸⁷

Εντούτοις, η ECRl με ανησυχία διαπιστώνει ότι η εφαρμογή του προγράμματος δράσης προσκρούει συχνά στις τοπικές αντιδράσεις. Η τοπική αυτοδιοίκηση διστάζει μερικές φορές να δεχθεί τα μέλη αυτής της μειονοτικής ομάδας. Είναι απαραίτητη για την επιτυχία του πλάνου δράσης, η εξοικείωση του πλατιού κοινού στην ανοχή και η ευαισθητοποίηση του στα πλεονεκτήματα της πολυπολιτισμικής κοινωνίας.⁸⁸ Φαίνεται πως οι το-

⁸⁷ ό.π., παρ 35.

⁸⁸ Σημείωση ΕΟΑΜ/ΕΠΣΕ: Δυστυχώς, οι αντιδράσεις που αναφέρει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν περιορίζονται στην τοπική αυτοδιοίκηση. Το ελληνικό κράτος αρνείται να αποδεχθεί ότι στην επικράτειά του ζουν κοινότητες των οποίων τα πολιτισμικά στοιχεία πρέπει να ληφθούν υπόψη προκειμένου τα όποια κυβερνητικά προγράμματα να έχουν πιθανότητες επιτυχίας. Η απάντησή του στην έκθεση της ECRl είναι χαρακτηριστική: "Οι Ελληνικές Αρχές επιθυμούν να διαβεβαιώσουν τα μέλη της Επιτροπής, όπως και κάθε ενδιαφερόμενο, ότι η Ελληνική Κυβέρνηση και η Ελληνική κοινωνία έχουν πλήρη αντίληψη της πραγματικότητας που επικρατεί στη χώρα. Αποδεχόμαστε τις ενόπιόν μας προκλήσεις αλλά αισθανόμαστε ότι είμαστε απολύτως ικανοί να τις αντιμετωπίσουμε και δεν τις φοβόμαστε. Αυτό που όμως δεν είμαστε διατεθειμένοι να αποδεχθούμε είναι προκαθορισμένα ιδεολογήματα για τον χαρακτήρα της κοινωνίας μας. Οι πολιτικές της Ελληνικής Κυβέρνησης στους τομείς που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της ECRl, όπως και σε όλους τους άλλους τομείς, καθορίζονται από τις εκτιμήσεις για τις ανάγκες των ατόμων που ζουν στη χώρα - χωρίς διακρίσεις ως προς την ιθαγένεια, εθνική καταγωγή, θρησκεία ή ακόμα τη νομιμότητα της παρουσίας τους στην Ελλάδα - και δεν πηγάζουν από κάποια θεωρητική/ιδεολογική τοποθέτηση ως προς τη σύνθεση της Ελληνικής κοινωνίας. Και, βεβαίως, δεν υπονοούν προσχώρηση της Ελληνικής Κυβέρνησης στην αντίληψη περί πολυπολιτισμικού χαρακτήρα της Ελληνικής κοινωνίας. Η έννοια αυτή, που αναφέρεται επανειλημμένα στην Έκθεση, δεν έχει, κατά την γνώμη μας, αναλυθεί αρκετά σε όλες τις πολιτικές και νομικές πτυχές της και, συνεπώς,

πικοί αιρετοί άρχοντες συχνά κωλυσιεργούν ως προς την προώθηση πρωτοβουλιών για τους Ρόμα/Τσιγγάνους. Η ECRI θα ήθελε να τονίσει ότι, παρόλο που αντιλαμβάνεται ότι το πρόγραμμα δράσης δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συνεργασία των τοπικών αρχών, πιστεύει πως, σε τελευταία ανάλυση, η τελική ευθύνη εφαρμογής του επίσημης πολιτικής βαρύνει το ελληνικό κράτος.⁸⁹

Η μη αναγνώριση της διαφορετικής εθνοτικής ταυτότητας των Ρομά έχει ως αποτέλεσμα μεταξύ

δεν μπορεί κανείς να καταφεύγει επιπόλαια σ' αυτήν." (Η απάντηση της ελληνικής κυβέρνησης βρίσκεται στο παράρτημα της Δεύτερης Έκθεσης .., ό.π.). Η ελληνική κυβέρνηση δεν απάντησε σε θέματα ουσίας, όπως αυτό της αστυνομικής βίας ή αυτό της άθλιας διαβίωσης μεγάλου μέρους της κοινότητας Ρομά της Ελλάδας

⁸⁹ ό.π., παρ. 36.

των άλλων την έλλειψη στατιστικών στοιχείων, τόσο γενικά για την ομάδα αυτή, όσο και ειδικότερα για το πόσο συχνά πέφτουν θύματα διακρίσεων. Σύμφωνα πάντως με την "Ποικιλομορφία και Ισότητα για την Ευρώπη: Ετήσια Έκθεση για το 2000" του **Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για το Ρατσισμό και την Ξενοφοβία** (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia-EUMC) της **Ευρωπαϊκής Ένωσης**, τα φαινόμενα ρατσισμού αυξάνονται στην Ελλάδα, με κύρια θύματα τους Αλβανούς μετανάστες και τους Ρομά. Ένας νέος κίνδυνος που έχουν να αντιμετωπίσουν οι τελευταίοι είναι αυτός των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, καθώς σύμφωνα με την έκθεση αρκετοί Ρομά κατοικούν εδώ και χρόνια σε περιοχές στις οποίες έχουν προγραμματιστεί έργα για τους Ολυμπιακούς Αγώνες.⁹⁰

⁹⁰ *Diversity and Equality for Europe*, EUMC Annual Report 2000, σ. 25. Η Έκθεση είναι διαθέσιμη στα αγγλικά

Η ανεπίτρεπτη κατάσταση στην οποία έχουν πε-
ριέλθει οι Ρομά της Ελλάδας αντικατοπτρίζεται
και στις καταληκτικές παρατηρήσεις και συστάσεις
των επιτροπών εμπειρογνομένων του Οργανισμού
Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ). Οι επιτροπές αυτές, η ι-
δρυση και λειτουργία των οποίων προβλέπεται από
τις διάφορες συμβάσεις, έχουν ως σκοπό τον έλεγχο
της συμμόρφωση των κρατών-μελών με τις αντι-
στοιχες διεθνείς συμβάσεις. Έτσι, εξετάζοντας την
τρίτη περιοδική έκθεση της Ελλάδας για τη συμ-
μόρφωσή της με τις πρόνοιες της Σύμβασης του Ο-
ΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων,
η **Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλε-
τικών Διακρίσεων (CERD)** έκανε τις εξής παρατη-
ρήσεις το Μάρτιο του 2001:

“7. [...] Επισημαίνοντας ότι η έκθεση του Κρά-
τους-μέλους αναφέρεται στη “Μουσουλμανική
μειονότητα της Δυτικής Θράκης” και, εντός αυτής,
σε Τουρκική, Πομακική και Ρομά ομάδες, και όχι
σε άλλες εθνοτικές ομάδες στη χώρα, η Επιτροπή ε-
φιστά την προσοχή του Κράτους-μέλους στις Γενι-
κές της Συστάσεις Η’ (38) για το δικαίωμα του κά-
θε ατόμου στον αυτοπροσδιορισμό και ΚΔ’ (55) που
αφορά το άρθρο 1 της Σύμβασης από αυτήν την ά-
ποψη.

Η Επιτροπή ενθαρρύνει το Κράτος-μέλος να α-
ξιοποιήσει τα εκπαιδευτικά του προγράμματα σε ό-
λες τις βαθμίδες προκειμένου να καταπολεμήσει
τα αρνητικά στερεότυπα και να προάγει τους αντι-
κειμενικούς σκοπούς της Σύμβασης. Η Επιτροπή
συνιστά στο Κράτος-μέλος να λάβει υπ’ όψη του τη
Γενική Σύσταση ΚΖ’ (57) της Επιτροπής, που αφο-
ρά τους Ρομά, στις περαιτέρω νομοθετικές πρωτο-
βουλίες και τη διαμόρφωση των πολιτικών του.

Η Επιτροπή ενθαρρύνει το Κράτος-μέλος να
προωθήσει περαιτέρω τους διαλόγους του με εκ-
προσώπους των Ρομά, των Πομακών, των Αλβανών
και άλλων μειονοτικών πληθυσμών, με την προο-
πτική να επεκτείνει ανάλογα με τις ανάγκες το
διαθέσιμο φάσμα πολύγλωσσων εκπαιδευτικών
προγραμμάτων και πολιτικών.

Η Επιτροπή συνιστά η επόμενη περιοδική έκ-
θεση να παράσχει πληροφόρηση για τη δημογραφι-
κή σύνθεση του πληθυσμού.

Η Επιτροπή συνιστά στο Κράτος-μέλος να συ-
μπεριλάβει στην επόμενη περιοδική του έκθεση
στατιστικά στοιχεία για τη νομολογία υποθέσεων
στις οποίες έχουν βρει εφαρμογή οι συναφείς δια-
τάξεις του Αστικού και του Ποινικού Κώδικα.

γλικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.eumc.at/publications/ar00/index.htm>

Η Επιτροπή συνιστά στο Κράτος-μέλος να λάβει
περαιτέρω μέτρα για να αυξήσει την επίγνωση των
αρχών της Σύμβασης εκ μέρους των αξιωματούχων
που είναι επιφορτισμένοι με την επιβολή του νό-
μου.

8. Η Επιτροπή συνιστά η Σύμβαση, η έκθεση
του Κράτους-μέλους και αυτές οι καταληκτικές πα-
ρατηρήσεις να διαδοθούν ευρέως από το Κράτος-μέ-
λος, μεταξύ άλλων ανάμεσα στους μειονοτικούς
πληθυσμούς.⁹¹

Αντίστοιχα, η **Επιτροπή του ΟΗΕ Κατά των
Βασανιστηρίων (CAT)** διαπίστωσε το Μάιο του
2001 ότι:

“5. [...] αν και η εσωτερική νομοθεσία παρέχει
ικανοποιητικό πλαίσιο για την προστασία των αν-
θρώπινων δικαιωμάτων εν γένει και ιδίως μερικών
δικαιωμάτων βάσει της Σύμβασης, παραμένουν δυ-
σκολίες στην αποτελεσματική εφαρμογή, οι οποίες
ενδέχεται να συνιστούν παραβίαση της Σύμβασης:

(α) υπάρχουν στοιχεία ότι η αστυνομία μερικές
φορές χρησιμοποιεί υπερβολική ή αδικαιολόγητη
βία κατά την εκτέλεση των καθηκόντων της ιδίως
όταν έχει να κάνει με εθνοτικές και εθνικές μειο-
νότητες και αλλοδαπούς,

(β) η έλλειψη εκτενούς επιμόρφωσης του ιατρι-
κού προσωπικού και των αξιωματούχων επιβολής
του νόμου σε όλα τα επίπεδα, επί των διατάξεων
της Σύμβασης.”

Παράλληλα, μια από τις συστάσεις της προς τις
ελληνικές αρχές ήταν η ακόλουθη:

“(γ) να ληφθούν όποια μέτρα είναι απαραίτητα,
περιλαμβανομένης της επιμόρφωσης, για να δια-
σφαλιστεί ότι κατά τη μεταχείριση ευπαθών ομά-
δων, ιδίως αλλοδαπών, εθνοτικών και εθνικών
μειονοτήτων, οι αξιωματούχοι επιβολής του νόμου
δεν καταφεύγουν σε πρακτικές που ενέχουν δια-
κρίσεις”⁹²

Η **Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του
Παιδιού (CRC)**, στις καταληκτικές της παρατηρή-
σεις του Φεβρουαρίου 2002, αναφέρεται εκτενέ-

⁹¹ Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής για την
Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων: Ελλάδα, διαθέσι-
μες στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/cerd_22_03_01.rtf

⁹² Τα Συμπεράσματα και Συστάσεις της Επιτροπής κατά
των Βασανιστηρίων: Ελλάδα είναι διαθέσιμα στην ηλε-
κτρονική διεύθυνση:
http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_10_05_01.rtf

στατα στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά:

“Αναγνωρίζοντας τις προσπάθειες του Κράτους μέλους σε αυτό το θέμα, η Επιτροπή ανησυχεί ότι η γνώση και η κατανόηση της Σύμβασης ανάμεσα σε παιδιά, επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά, διαφορετικές εθνοτικές, θρησκευτικές, γλωσσικές ή πολιτισμικές ομάδες και ανάμεσα στο κοινό γενικά, είναι ακόμα ανεπαρκής. Επιπρόσθετα, η Επιτροπή ανησυχεί ότι η Σύμβαση δεν έχει μεταφραστεί στις γλώσσες, εκτός από την ελληνική, τις οποίες διαβάζουν κάποια τμήματα του πληθυσμού, όπως είναι η γλώσσα των Ρομά.

36. Η Επιτροπή ανησυχεί:

β) Για τα πολύ άσχημα στατιστικά δεδομένα για την εκπαίδευση και την υγεία που αφορούν τα παιδιά από τις κοινότητες των Ρομά.

37. Η Επιτροπή συνιστά στο Κράτος μέλος να πάρει μέτρα ώστε:

β) Να βελτιώσει το σεβασμό για τα δικαιώματα ζωής, επιβίωσης και ανάπτυξης των παιδιών Ρομά, και μέσω προληπτικών δράσεων εκ μέρους των αρμόδιων αρχών.

40. Η Επιτροπή ανησυχεί:

α) Ότι το δικαίωμα μερικών παιδιών, και ιδιαίτερα παιδιών μελών κάποιων διαφορετικών εθνικών, θρησκευτικών, γλωσσικών και πολιτισμικών ομάδων όπως είναι οι Ρομά, στη ληξιαρχική καταγραφή της γέννησής τους δεν είναι σεβαστό ως αποτέλεσμα έλλειψης πληροφοριών για τις διαδικασίες καταγραφής γεννήσεων, ελλείψεως νομικής αντιπροσώπευσης για μερικές ομάδες του πληθυσμού και ελλείψεως επαρκώς αποκεντρωμένων υπηρεσιών.

48. Η Επιτροπή ανησυχεί:

α) Για το υψηλό ποσοστό ατόμων (19,5%) που υπολογίζεται ότι ζουν κάτω από το κατώτερο όριο φτώχειας και για το ότι, από αυτή την άποψη, τα δικαιώματα μερικών παιδιών, περιλαμβανομένου και για ένα οικογενειακό περιβάλλον, ενδέχεται να παραβιάζονται.

β) Ότι το σύστημα χρηματικών “επιδομάτων”, που παρέχονται από το Κράτος για να βοηθήσει στη μέριμνα των παιδιών σε ειδικές καταστάσεις όπως είναι το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα, δεν παρέχονται στα ίδια τα παιδιά αλλά μάλλον στις μητέρες, ασχέτως αν φροντίζουν τα παιδιά τους.

γ) Ότι το ποσό αυτών των χρηματικών επιδομάτων είναι υπερβολικά χαμηλό και, επιπρόσθετα, ότι πολλές οικογένειες Ρομά δεν λαμβάνουν καθόλου αυτά τα επιδόματα.

49. Υπό το φως του άρθρου 18, η Επιτροπή συνιστά στο Κράτος μέλος:

α) Να ενισχύσει τις προσπάθειές του για προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών για ένα οικογενειακό περιβάλλον, περιλαμβανομένου μέσω της μείωσης του αριθμού των ατόμων που ζουν στη φτώχεια και μέσω της εγγύησης της πρόσβασης για όλα τα παιδιά και τους γονείς που έχουν ανάγκη, σε οικονομική βοήθεια δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή, από αυτή την άποψη, σε παιδιά και γονείς από κοινότητες Ρομά.

β) Να τροποποιήσει τις διαδικασίες πληρωμής των οικογενειακών επιδομάτων ώστε να διασφαλίσει ότι αυτή η οικονομική βοήθεια παρέχεται στο/στα πρόσωπο/α που υπό τις παρούσες συνθήκες φροντίζουν/ουν τα παιδιά που αποσκοπείται να επωφεληθούν από αυτά τα επιδόματα.

γ) Να εξετάσει την αύξηση της οικονομικής στήριξης για τις οικογένειες που ζουν σε φτώχεια στο μέγιστο βαθμό των διαθέσιμων πόρων.

54. Η Επιτροπή ανησυχεί ότι:

α) Οι παροχές εναλλακτικής φροντίδας για τα παιδιά, όπως είναι η ανάδοχη οικογένεια και η φροντίδα στα ιδρύματα, είναι ακατάλληλες και ως αποτέλεσμα ακατάλληλων πόρων και ανεπαρκούς προσωπικού.

β) Υπάρχει έλλειψη συστηματικού και αποτελεσματικού συντονισμού των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας και των δικαστηρίων.

γ) Οι “εταιρείες προστασίας ανηλίκων” δεν έχουν τους κατάλληλους πόρους ώστε να εκπληρώνουν αποτελεσματικά την αποστολή τους.

δ) Παιδιά από μερικές ομάδες, όπως Ρομά και παράνομοι μετανάστες, έχουν ιδιαίτερα περιορισμένη προστασία των δικαιωμάτων τους στο πλαίσιο των μηχανισμών εναλλακτικής φροντίδας.

56. Η Επιτροπή ανησυχεί ότι:

α) Τα στοιχεία του Κράτους μέλους για τους δείκτες βασικής εθνικής υγείας είναι ανεπαρκή.

β) Αδυναμίες στην υποδομή και προβλήματα για ανασφάλιστες οικογένειες μπορεί να περιορίσουν την υλοποίηση του δικαιώματος των παιδιών για φροντίδα υγείας.

γ) Υπάρχει έλλειψη νοσοκόμων και κοινωνικών λειτουργών, και σημειώνει την ανάγκη να βελτιωθεί η ποιότητα οδοντιατρικών υπηρεσιών, όπως υποδεικνύεται στην έκθεση του Κράτους μέλους.

δ) Παιδιά γονέων που δεν καλύπτονται από πολιτικές οικογενειακής κοινωνικής ασφάλισης μπορεί να μην έχουν πρόσβαση σε φροντίδα υγείας.

ε) Παιδιά από μερικές ομάδες, όπως Ρομά και μερικές ομάδες μεταναστών, έχουν ιδιαίτερα χαμηλή πρόσβαση στη φροντίδα υγείας, κάτι που οδηγεί σε υψηλό επίπεδο ανησυχιών για την υγεία.

στ) Μεγάλος αριθμός παιδιών καπνίζουν τσιγάρα και κάνουν χρήση οινόπνευματών ποτών.

Η Επιτροπή συνιστά στο Κράτος μέλος:

α) Να ενισχύσει την υποδομή υγείας του, και μέσω της πρόληψης επιπρόσθετων νοσοκόμων και κοινωνικών λειτουργών.

β) Να διασφαλίσει ότι όλα τα παιδιά έχουν πρόσβαση σε φροντίδα υγείας, ανεξάρτητα από την ασφαλιστική κατάσταση των γονέων τους.

γ) Να δώσει ιδιαίτερη προσοχή ώστε να διασφαλίσει την πρόσβαση σε φροντίδα υγείας των παιδιών από κοινότητες Ρομά και από άλλες ομάδες σε οικονομικά μειονεκτική θέση.⁹³

⁹³ Οι Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού: Ελλάδα είναι διαθέσιμες στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_11_02_02.rtf

Το εύρος των παρατηρήσεων της Επιτροπής δείχνει ότι μόνο μια ριζική και εκ βάθρων αντιμετώπιση των προβλημάτων των Ρομά θα μπορούσε να αποφέρει αποτελέσματα. Η απλή παροχή λόγου χάρη επιδομάτων δεν θα είναι αποτελεσματική αν οι αρμόδιες αρχές δεν γνωστοποιήσουν στους ενδιαφερόμενους ότι αυτά είναι διαθέσιμα και αν δεν ελέγχουν κατά τακτά χρονικά διαστήματα αν τα επιδόματα αυτά τα παραλαμβάνουν οι πραγματικοί δικαιούχοι. Παραδείγματος χάριν, η πρόταση της Επιτροπής στη παράγραφο 49 (β) βασίζεται στη συγκεκριμένη περίπτωση της 70χρονης Ρομνί Αναστασίας Μαρινάκου, κατοίκου Νέας Ζωής Ασπροπύργου, η οποία μεγαλώνει εδώ και 9 χρόνια τα τέσσερα εγγόνια της: η μητέρα τους τα έχει παρατήσει μεν, αλλά εξακολουθεί να λαμβάνει το επίδομα πολυτέκνων.

Τέλος, ένα σημαντικό θέμα είναι αυτό του τρόπου με τον οποίον προβάλλουν τα ΜΜΕ την κοινότητα των Ρομά που ζει στην Ελλάδα. Τα σχετικά συμπεράσματα της έκθεσης του **Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για το Ρατσισμό και την Ξενοφοβία (EUMC) της Ευρωπαϊκής Ένωσης**, που κυκλοφόρησε το 2002:

“Η δημοσιογραφική κάλυψη της μειονότητας των Ρομά βελτιώθηκε αισθητά κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Έτσι, ενώ μέχρι το 1996 επικρατούσαν τα αρνητικά στερεότυπα που εμφάνιζαν τους Ρομά ως εγκληματίες, βρώμικους, δόλιους και επικίνδυνους, τα τελευταία χρόνια υπήρξε μια σημαντική αλλαγή. Τα ΜΜΕ άρχισαν να αναγνωρίζουν την πολιτισμική τους ιδιαιτερότητα και να ζητούν από το κράτος να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής και εργασίας τους. Φαίνεται ότι η ευαισθησία για τις άθλιες συνθήκες ζωής των Ρομά προκλήθηκε από την αδικαιολόγητη και βίαιη αστυνομική επιδρομή σε έναν καταυλισμό των Ρομά στον Ασπρόπυργο, το Φεβρουάριο του 1996. Οι περισσότερες εφημερίδες και τα τηλεοπτικά κανάλια καταδίκασαν αυτή την επιδρομή, ενώ ορισμένα άλλα (ιδίως τα εθνικιστικά και τα δεξιά) επικεντρώθηκαν στις βίαιες και εγκληματικές ενέργειες και εκδηλώσεις συμπεριφοράς που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζουν τον τρόπο ζωής της μειονότητας. (...)

Τα κύρια αρνητικά στερεότυπα που σχετίζονται με τον πληθυσμό των Ρομά είναι τα ακόλουθα: ότι εμπλέκονται στη διακίνηση ναρκωτικών, ότι πωλούν τα μωρά τους, ότι υποχρεώνουν τα παιδιά τους να ζητιανεύουν στο δρόμο, ότι είναι βρώμικοι και ότι δεν θέλουν να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία. Σε εθνικές και τοπικές εφημερίδες παρουσιάζονται ρατσιστικά κείμενα (κατά των Ρομά), χωρίς να προκαλούν τη λήψη οποιαδήποτε μέτρου προστασίας εναντίον τους. Σημειώνουμε ότι στην Ελλάδα δεν διώκεται εν γένει η ρητορική του μίσους, όσο κι αν υπάρχει νόμος (927/1979) ο οποίος παρέχει τη νομική βάση αυτής της δίωξης. Ο νόμος προβλέπει ότι η άσκηση δίωξης απαιτεί την έγκληση του ιδιώτη που θίγεται.

Κατά παράδοχο τρόπο, υπάρχει και σειρά θετικών στερεοτύπων που αποδίδονται στους Ρομά από τα ΜΜΕ τα τελευταία χρόνια: το πάθος, ο ρομαντισμός, η μεγάλη μουσική τους παράδοση και οι απολαύσεις της ζωής. Θετικές ή ουδέτερες αναφορές στους Ρομά συχνά υιοθετούν μια πατερναλιστική στάση απέναντι στη μειονότητα. Εντούτοις, επικρίνεται έντονα και η αδιαφορία του ελληνικού κράτους απέναντι στις κοινωνικο-οικονομικές κακουχίες των Ρομά”⁹⁴

⁹⁴ Αναδημοσιεύεται από άρθρο της συντακτικής ομάδας "Ιός" της Ελευθεροτυπίας, στις 13 Απριλίου 2002. Το κείμενο είναι διαθέσιμο και στην ιστοσελίδα του "Ιού":

Αξιίζει πάντως να σημειωθεί ότι, όπως παρατηρεί η συντάκτρια του κεφαλαίου της έκθεσης για την Ελλάδα, Άννα Τριανταφυλλίδου, τα ΜΜΕ δεν είναι άμοιρα ευθυνών για την κατάσταση που επικρατεί. Έτσι, μέχρι και τα πιο “μετριοπαθή” ΜΜΕ δεν ασκούν *ποτέ*⁹⁵ κριτική στις εφημερίδες ή σε ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα για τη χρήση ρατσιστικών εκφράσεων ή για προτροπή σε φυλετικό μίσος. Σύμφωνα πάντα με την έκθεση, η υποτιθέμενη αμεροληψία αυτών των ΜΜΕ κρύβει μια μεροληπτική αντίληψη. Για να καταλήξει λέγοντας ότι *με τον να μην υπερασπίζονται τα ατομικά και συλ-*

*λογικά μειονοτικά δικαιώματα, τα μετριοπαθή ΜΜΕ γίνονται εμμέσως συνένοχοι στα φαινόμενα ρατσισμού και μισαλλοδοξίας.*⁹⁶

ε. Ελληνικές και Διεθνείς Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ)

Η έκθεση για το ρατσισμό των ΜΜΕ στην Ελλάδα του EUMC, όπως δείχνει η βιβλιογραφία της, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε ερευνητικό υλικό, δελτία τύπου, άρθρα, βιβλία ή εκθέσεις που δημοσίευσαν οι ελληνικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) **Ελληνική Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων (ΕΟΔΜ)** και **Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ)**.

Οι δύο αυτές ΜΚΟ ιδρύθηκαν το 1992 και ασχολούνται συστηματικά με θέματα των Ρομά στην Ελλάδα από το 1996. Με το έργο τους ανέδειξαν τα –άγνωστα μέχρι τότε στο ευρύ κοινό στην Ελλάδα αλλά και στις διεθνείς διακυβερνητικές ή μη κυβερνητικές οργανώσεις- προβλήματα των Ρομά στην Ελλάδα.

Τα κείμενα της **Διεθνούς Ένωσης Ρομά, της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, του Συνηγόρου του Πολίτη** και των οργάνων του **ΟΗΕ, του ΟΑΣΕ, του Συμβουλίου της Ευρώπης** και της **Ευρωπαϊκής Ένωσης** που παρουσιάζονται εδώ απηχούν πλήρως τις απόψεις των ΕΟΔΜ και ΕΠΣΕ. Οι δύο αυτές ΜΚΟ άλλωστε ασχολήθηκαν, μεταξύ άλλων, με τη συστηματική και πλήρως τεκμηριωμένη, συνήθως άμεση, ενημέρωση των ορ-

<http://www.iospress.gr/mikro2002/mikro20020413.htm>

Τέλος, ολόκληρη η έκθεση είναι διαθέσιμη στα Αγγλικά στη διεύθυνση: <http://www.eumc.at/publications/media-report/index.htm> Έμφαση στο πρωτότυπο, διαθέσιμο στα Αγγλικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση: [http://www.eumc.at/publications/media-report/in-](http://www.eumc.at/publications/media-report/index.htm)

[dex.htm](http://www.eumc.at/publications/media-report/index.htm) σ. 158.

⁹⁵ Έμφαση στο πρωτότυπο, διαθέσιμο στα Αγγλικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

[http://www.eumc.at/publications/media-report/in-](http://www.eumc.at/publications/media-report/index.htm)
[dex.htm](http://www.eumc.at/publications/media-report/index.htm) , σ. 158.

⁹⁶ Έμφαση στο πρωτότυπο, ό.π.

γάνων αυτών, που υιοθέτησαν τις απόψεις των Ε-ΟΔΜ και ΕΠΣΕ, παρά τη συνήθως εκτεταμένη επιχειρηματολογία της ελληνικής πολιτείας προς τα όργανα αυτά, στην προσπάθειά της να ανατρέψει τις θέσεις των δύο ελληνικών ΜΚΟ.

Παρόμοιες θέσεις εκφράζουν σήμερα και οι μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ (Human Rights Watch - HRW, International Helsinki Federation - IHF, World Organization Against Torture - OMCT, Amnesty International - ΑΙ), βασισμένες και αυτές στο έργο των ΕΟΔΜ και ΕΠΣΕ. Παρουσίασή του εδώ δεν θα προσέθετε πολλά στα κείμενα των οργάνων που αναφέρθηκαν, παρά μόνο θα τεκμηριώνει τις απόψεις τους. Όσοι επιθυμούν μπορούν να ανα-

ζητήσουν το ερευνητικό υλικό, τα δελτία τύπου, τα άρθρα, τα βιβλία και τις εκθέσεις για τους Ρομά (περιλαμβανόμενων και όσων ετοιμάσθηκαν ειδικά για τα όργανα του ΟΗΕ) στις ιστοσελίδες:

<http://www.greekhelsinki.gr/special-issues-roma.html>, για τα αγγλικά κείμενα, και

<http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/special-issues/roma.html>, για τα ελληνικά κείμενα.